

XIX. YÜZYIL BALKAN COĞRAFYASINDA BEKTAŞI TEKKELERİ: YEREL İLİŞKİLER VE SOSYOEKONOMİK PROBLEMLER*

BEKTASHI TEKKES IN THE XIXTH CENTURY BALKAN GEOGRAPHY:
LOCAL RELATIONS AND SOCIOECONOMIC PROBLEMS

Mustafa ASLAN**

Geliş Tarihi/Received: 21.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04.12.2023

ASLAN, Mustafa, (2024), "XIX. Yüzyıl Balkan Coğrafyasında Bektaşî Tekkeleri: Yerel İlişkiler ve Sosyoekonomik Problemler", Belgi Dergisi, S.27, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2024/1, ss. 225-246.

Öz

Tekkeler, her ne kadar tasavvuf faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar olsa da buldukları bölgelerde toplumsal hayatın vazgeçilmez birer parçası olmuşlardır. Var oldukları yerlerde nüfuzlarının niceliğine göre ahalinin türlü sebepler ile gittiği dinsel, sosyal, kültürel vb. alanlarda birer merkez niteliğinde idiler. Bunların yanında çoğu zaman devletin de bölgedeki temsilcileri konumdadırlar. Bu minvalde Bektaşî tekkeleri de buldukları coğrafyada belirli bir döneme kadar devleti temsil etmiş özellikle Balkan coğrafyasında Osmanlı'nın hoşgörü yüzü olmuşlardır. Ancak XIX. yüzyılda devletin Bektaşîlere karşı değişen tutumu, özellikle Bektaşî ahalinin yoğun olmadığı bölgelerdeki Sünni ve Gayri Müslim nüfusun da bu tarikat ile ilişkilerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Değişen ilişkiler bağlamında tekke çevresindeki farklı itikatlara sahip halk tarafından çeşitli suçlamalara maruz kalmışlardır. Bektaşî tekkelerine karşı yapılan bu suçlamalardan en temel olanı; onların "muhalif-i şer'i" hareketlerde bulunmasıdır. Bu kavram çok geniş ve tartışmaya açık bir suçlamadır. Bununla birlikte Bektaşîliği suistimal eden çok büyük bir kitlenin de olduğunu söylemekte yarar vardır. Bu büyük grubun içine genellikle tekke civarında oturan Sünni akaitli ahali, yine tekke civarında bulunan yerel devlet yöneticileri, ehl-i sünnet akaidindeki dini görevliler, diğer tarikat şeyhleri, ahali içinden âyan veya eşraftan kişiler olmakla birlikte bazen de civarda bulunan Hristiyan ahali bile girebilmekteydi. Tekkeler, bu grupların her biriyle ekonomik, sosyal ve dini etmenlere göre etkileşim içerisindeydiler. Bazı zamanlarda ise sadece çevre ile değil, tekke içinde şeyhlik atamaları, ekonomik ve dış kaynaklı nedenlerden dolayı problemler de çıkabildiği görülmektedir. Bu çalışmada, konuya geniş kapsamlı bir bakış sunmakta ve devletin Bektaşîlere karşı değişen tutumu neticesinde tekkelerin sosyal çevre ile ilişkileri arşiv belgeleri ışığında analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî, Tekke-Çevre ilişkisi, Gayrimüslim, Muhacir, Ehl-i Sünnet.

*Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarih Anabilim Dalı, aslnmstf88@yahoo.com, (<https://orcid.org/0000-0002-4158-2364>).

Abstract

Although tekkes were places where Sufi activities were carried out, they were an indispensable part of social life in the regions where they were located. Depending on the amount of their influence in the places where they existed, they were centres in religious, social, cultural, etc. fields to which the people went for various reasons. In addition to these, they were often the representatives of the state in the region. In this respect, Bektashi tekkes also represented the state in the geography where they were located until a certain period, and especially in the Balkan geography, they were the face of tolerance of the Ottoman Empire. However, the changing attitude of the state towards the Bektashis in the XIXth century brought about changes in the relations of the Sunni and non-Muslim population with this sect, especially in regions where the Bektashi population was not dense. In the context of changing relations, they were subjected to various accusations by the people of different faiths around the tekke. The most fundamental of these accusations against the Bektashi tekkes was that they were engaged in "dissident-i shar'i" activities. This concept is a very broad and debatable accusation. However, it is worth mentioning that there was also a very large group of people who abused Bektashism. This large group usually included the Sunnite people living in the vicinity of the tekke, local state administrators, religious officials of the Ahl al-Sunnah faith, sheikhs of other sects, members of the local gentry or notables, and sometimes even Christians in the neighbourhood. Tekkes interacted with each of these groups according to economic, social and religious factors. At times, problems arose not only with the environment but also within the tekke due to sheikh appointments, economic and external reasons. This study provides a comprehensive overview of the subject and analyses the relations of tekkes with the social environment as a result of the changing attitude of the state towards the Bektashis in the light of archival documents.

Keywords: *Bektashi, Tekke-Environment Relationship, Non-Muslim, Muhajir, Ahl-i Sunna.*

Giriş

XIII. yüzyıl içerisinde Anadolu ve Balkanlar'daki siyasi kargaşa ortamında ortaya çıkan Bektaşîlik tarikatı, şüphesiz İslam dünyası içerisinde büyük etkiler bırakmış ve hâlâ günümüzde bu etkisini sürdürmeye devam eden nadir tarikatlardandır. Ortaya çıktığı dönemden itibaren kendine has özellikleriyle Osmanlı coğrafyasında devleti ve toplumu derinden etkilemiş olan bu tarikat, Yeniçeri Ocağı'nın¹ 1826 yılında tasfiyesinin ardından Bektaşîliğin de yasaklanmasıyla² özellikle sosyal ve dini alanlarda savrulmalar yaşamıştır. Bu çalışmada ele aldığımız sosyal alandaki savrulmalardan kasıt ise çevre ile ilişkilerinde ve tekkenin kendi aralarında yaşadıkları sosyo-ekonomik temelli sorunlardır.

Çevre ile olan ilişkileri iki dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Birincisi, 1826 sürecine değin Bektaşîlerin güçlü olduğu dönemdir.³ İkincisi ise 1826 yılı itibariyle Bektaşîlerin güç kaybettiği dönemdir. Dolayısıyla bu grupların çoğunluğu ikinci dönemden sonra Bektaşî tekkeleriyle problem yaşamaya başlamışlardır. Bunun temel nedeni Bektaşîlerin dini akaitlerinden duyulan rahatsızlıklardan dolayı meydana çıkmaktadır. Bektaşîlerin varlıklarından rahatsız olan bu grupların bir kısmı onların zayıflıklarından faydalanmak için doğru veya yanlış birçok olay öne sürerek çeşitli zamanlarda devlete, bölgelerindeki Bektaşîler hakkında suçlamalarda bulunmuşlardır. Konuyu anlamamız açısından bir örnek vermek gerekirse H.29 Zilhicce 1255 tarihli bir belgede:

*“Erbab-ı rafizi ve ilhad guruhundan kimseler yokken birkaç seneden beri İlbasan'a yarım saat uzaklıkta bina ve ihdas eyledikleri Bektaşî guruhundan ve görünürde tekke içinde ikamet eden “rafiz'ül had” guruhundan İbrahim dede ile dervişlerinin Kur'an'a ve Resulullah'a hakaret ile şeriat-ı Muhammediye'ye mugayir ve muhalif işleri aşikâr olan İbrahim dede ve guruhunun memleketten uzaklaştırılması” istenmiştir.*⁴

Yukarıda ifade edildiği gibi tekke çevresindeki ahali belirtilen suçlamalarla tekke şeyhi ile efradının memleketten uzaklaştırılmalarını ve tekkenin yıkılmasını istemişlerdir.⁵ Yine benzer şekilde Havza'ya bağlı Tekkeşeyhler karyesi civarındaki Arız Baba ve Kanber Baba Dergâhı'nın postnişini Bektaşî şeyhi Tevfik Bey'in ehl-i sünnet ahali arasında Caferi mezhebini yaymaya çalıştığı hakkında suçlamalar ihbar edilmekteydi.⁶ Bu iki örnekte tekke çevresindeki Bektaşî olmayan ahalinin dinen onlara bakış açısını güzel bir şekilde göstermektedir. Ancak tek neden dini temelli olmayıp diğer bir neden de onların

1 Abdullah Bayındır, *Osmanlı Piyade Eğitiminde Atış Talimleri*, Paradigma Akademi, 2022, s. 44.

2 Talip Ayar, *Sahhaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi'nin “Üss-i Zafer” Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), s. 257/260.

3 Ahmet Y. Ocak, “Bektaşîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, 1992, s. 378. Bektaşî Tarikatı, devletin kuruluş aşamasında devlet nezdinde itibarlı bir tarikatı. Üstelik bu dönemlerde bizzat devlet tarafından Yeniçeri ordusunun manevi temsilciliğinin Bektaşîlere verilmesiyle tarikatın gücü perçinlenmişti. Tarikat, devletin bürokrasi ve askeri alanındaki bu nüfuzunu II. Mahmud'un son dönemlerine kadar korumuştur. II. Mahmud dönemiyle birlikte Bektaşîler artık devlet için problem teşkil ediyordu. Ancak Bektaşîlerin devlet için problem teşkil etmesi sadece II. Mahmud yönetimiyle ilgili değildir. Devletin din anlayışının zamanla değişmesiyle birlikte Bektaşî ve diğer gayri Sünni gruplara karşı bakış da değişmeye başlamıştı. Devletin değişen din algısını ise kapsayıcı bir İslam anlayışından iç ayrımcılığa yol açan Sünni merkezli bir din anlayışına meyiletmesi diyebiliriz. Amit Bein, *Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti*, çev. Bülent Üçpınar (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), s. 13; İlhan Arsel, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, İstanbul: 1993. Bunun yanında gayri Sünni gruplara karşı bakış açısının değişmesinin diğer bir nedeni de devlete karşı çıkan önemli bazı isyanlarda bu grupların aktif rol almasıdır. Marshall G.S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, çev. Berkay Ersöz (Ankara: Phoenix, 2017), s. 132; Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* çev. Halil İnalıcık-Nihan Özyıldırım (Ankara: TTK, 2012), s. 234; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyancıları”* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s. 117.

4 BOA, C.ZB. 35/1717.

5 BOA, C.ZB. 35/1717.

6 BOA, Y.PRK.UM. 28/38.

sahip olduğu tekke ve mülklerine el koyma isteğidir. Buna örnek olarak da Tırhala'da Bektaşilere ait olan Şişko Mehmed Efendi Zaviyesi'nin Bektaşilerin durumu neticesinde boşalmasıyla Rifai tarikatından Ali Baba'nın, tekkeyi almak için teşebbüslerde bulunmasını gösterebiliriz.⁷ Bu gibi durumlar için örnekleri çoğaltmak mümkündür ve alt başlıklarda konu detaylı olarak işlenecektir.

A. Tekke-Çevre İlişkisinde Müslim Ahali ile Yaşanan Sorunlar

Çevre ile yaşanan problemler yukarıda birkaç örnekte görüldüğü gibi itikadi durumlardan dolayı gibi gözükse de bu durumların niceliği az olup sorunların büyük çoğunluğu arazi kaynaklıdır. Ayrıca bu, genelde iddia edildiği gibi XIX. yüzyıla has olan bir şey olmayıp, XVIII. yüzyıl gibi daha eski dönemlere kadar gidebilmektedir.⁸ Ancak bu problemlerin konunun girişinde bahsedildiği gibi Bektaşiliğin 1826 yılı sonrası yasaklanıp takibata uğramaları ile arttığı açıktır.

Bu takibatlarda devletin birçok tekke ve arazilerine el koyup müsadere yoluyla satışa çıkarması, tekke civarındaki kişilere bir fırsat doğurmuş ve onlar da birçok tekke arazisini düşük bedeller ile ele geçirmişlerdi. Takibatın zayıflamasıyla beraber özellikle merkezden uzak olan Balkanlar'daki Bektaşilerin kısa sürede teşkilatlanarak arazilerini geri almaya çalışmış olsalar da devlet tarafından darbe yemiş ve ahali nazarında kolay hedef olmuşlardı.⁹ Buna; Ergiri kazasına bağlı bir köyde Hristiyan ahalinin bir Bektaşi tekkesi hakkında hükümete yazdıkları şikâyet dilekçesinde; “manen, maddeten ve halka eziyetten başka hiçbir faydası olmadığı” gibi ibareler kullanılarak tekke arazilerinin kendilerinin olduğunu iddia etmeleri örnek olarak verilebilir.¹⁰

Bir başka olay da Ergiri kasabası civarında Bektaşi postnişinlerinden Ali Baba'nın iyi hizmetleri nedeniyle H.25 Şevval 1298 tarihinde Makrikamyos isimli bir yaylağın tekkeye verilmesiyle ortaya çıkmıştı. Tekkeye verilmeden önce yaylağın durumu devlet tarafından Yanya vilayetine sorulmuş; yaylağın senelik geliri 100 kuruş olarak emlak-ı hümayunda kayıtlıyken 130 altın satış bedeliyle müzayedeye konulduğu belirlenmiş ama herhangi bir kişiye satılıp satılmadığına dair bir kayda rastlanılmamıştır. Ayrıca bu yaylağın Tanzimat'tan önce Pozanık çiftliği sınırları dahilinde Boğuna kazasına bağlıyken civardaki ahali tarafından ekip biçilen tarlalar olduğu gösterilmişse de böyle bir kayıt olmadığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı yaylağın tekkeye verilmesine bir engel gözükmemiştir.¹¹ Bölge halkının yaylak konusunda ısrarlarına rağmen devlet, tekrar konuyu incelemiş, arazinin ahali üzerinde olduğuna dair bir kayıt olmadığından kararı değiştirmemiştir.¹²

7 BOA, A.MKT.MVL. 66/61.

8 BOA, C.EV. 555/28003. Ahalinin tekke arazilerine tasallutlarını incelediğimizde bunun sadece inceleme dönemimiz olan 1826 sonrası olmayıp, az da olsa daha önceki dönemlerde de olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Bu yine tekke çevresindeki köylerde yaşayan sıradan kişilerce olabildiği gibi çoğunlukla o bölgedeki ağa gibi nüfuzlu kişilerce de yapılmaktadır. Bunlardan biri Yeni Zağra kasabasının ileri gelenlerinden olan Beğlizade Ali Ağa'dır. Ali Ağa'nın, H.9 Rabiülevvel 1195 tarihli bir dilekçede Kademli (Kıdemli) Baba Tekkesi'nin vergi ve mahsulüne müdahalede bulunduğu gerekçesiyle tekke şeyhi Ahmed Baba ve dervişleri tarafından şikâyet edilmektedir. Şikâyet dilekçesinde ayrıca Kademli Baba Tekkesi'nin Sultan Bayezid Han evkafında ilgili tarihe kadar kayıtlı olduğu; tekkenin öşür bedeli, mahsuller, kovan öşürü, bostan, 4 tane su değirmeni, tekkenin 10 kişilik reayasının vergisi senelik 240 akçe yazılıp, fazladan vergi alınarak tekkenin ekonomisine darbe vurulduğu belirtilmiştir (AE. SABH.I. 195/13041).

9 BOA, A.} MKT.UM., 355/48; MVL. 372/11.

10 BOA, TRF.I.YN. 08/780.

11 BOA, ŞD. 287/20.

12 BOA, ML.EEM. 81/5.

XIX. Yüzyıl Balkan Coğrafyasında Bektaşî Tekkeleri: Yerel İlişkiler ve Sosyoekonomik Problemler

Çevre ile problemlerde girişte bahsedildiği gibi sadece ahaliden kişi veya gruplarla değil çevrenin ileri gelenleriyle de birçok sorun yaşanmaktaydı. Bunlardan birine göre Bektaşîler, Zağra-i Atik kazasında eşraftan Hacı Mehmed Ağa'nın arazilerine tasallutta bulunmuşlardı. Ağanın şikayetine göre kendi uhdesinde olan Zağra mukataasındaki Turhan Müslim köyünün ürün ve vergilerine "Turhan Baba Zaviyesine aittir" iddiasıyla Bektaşî Derviş Hüseyin'in müdahale etmiştir. Ağa, bu müdahalenin önlenmesini istemiştir.¹³ Ancak bunun devam ettiği görülmüş, devamında bu müdahalenin önlenmesi hakkında pek çok müracaat olmuştur.¹⁴

Benzer bir konu Premedi kazasında yerel eşraftan olan Kilisoralı Celal Bey ile Premedi Bektaşî Tekkesi müdavimleri arasında yaşanmıştı. Yanya'da o dönemde nüfuzlu olduğu anlaşılan Celal Bey, Eski Yanya Valisinin yardımı ile Prişte Dergâhı'nı ve mallarının tamamını gasp etmişti. Cafer Baba'nın halefi olan zaviyedar Ahmed Baba'yı da yoklama kaçağı olduğu bahanesiyle tutuklatırıp Manastır'a göndererek buradan uzaklaşmasını sağlamıştı. Bunun üzerine Ahmed Baba, Yanya tapu memuruyla beyanlarında bazı emlak ve arazinin kullanımından dolayı dava açmıştır. Davanın sonucu lehinde görülmesine rağmen, bu mahkeme kararı merkez vilayette bozdurulmuş ve tekrar mahkeme yolu da kapatılarak haksızlığa uğratılmıştır. Prişte zaviyedarı Ahmed Baba'nın, bu konudaki şikayetlerini içeren iki parça telgrafi üzerine Yanya Vilayetinden şu şekilde cevap verilmişti:

*"H.7 Cemaziyühahir 1315 tarihli yazıda adı geçen Ahmed Baba'nın şikâyet ettiği emlak ve arazi Prişte Tekkesi postnişini Cafer Baba'nın kendi malı olduğu halde çocuğu olmadan vefatından dolayı boşta kaldığı için usulen müzayedeye konulmuştur. Yasalarca Cafer Baba'nın emlakı, vârisiz vefat ettiği için müzayedeye bırakılması gerektiği konusunda bir şüphe olmamakla birlikte, ayrıca bunun iki kişinin arasındaki bir davadan ibaret olduğu gerçeği de mahkemede ortaya çıkmıştır. Ahmed Baba'nın, Manastır'a gönderilmesi bahsine gelindiğinde; Ahmed Baba, halkı dinden saptıran bir tarikat altında pek çok zararlı faaliyetlerde bulunduğu ve üstelik yoklama kaçağı olduğu vilayet jandarma kumandanı Esad Paşa¹⁵ tarafından ihbar edilmiştir. Bunun üzerine kendisi binbaşılık namı altında askere alınması ve gerekli görülürse usulen bulunduğu çevreden uzaktaki bir askeri birliğe gönderilmesi gerektiğinden Üçüncü Ordu merkezine sevk edilmesine karar verilmiştir."*¹⁶

İdare meclisi bu karar ile ilgili; Ahmed Baba'nın yoklama kaçağı olduğu tespit edilirse askeri taraftan gelecek talebe göre kanunen işlemlerin doğru yapılmasını ve diğer konularda ayrıntılı bir araştırma yapılmasını istemişti. Üstelik bir ihbar üzerine tutuklanarak Manastır'a gönderilmesinin kanuna aykırı olduğunu, Ahmed Baba'nın Yanya'da oturmasında bir sakınca görülürse de bunun nedeninin ayrıntılı olarak Bab-ı Ali'ye yazılıp, verilecek emre göre hareket edilmesi istenmişti. Ayrıca Ahmed Baba'nın yoklama kaçağı olduğu Üçüncü Ordu tarafından ispat edilirse kanunen askerlik yapma zorunluluğu kararı alınmamış ise memleketi olan Yanya'ya dönmesine izin verilmesi Manastır vilayetine bildirilmeliydi. Araziler konusunda ise Cafer Baba adına kayıtlıyken varisi olmadan ölmesi nedeniyle boş kalan, müzayedesinden de vazgeçildiği ileri sürülen emlak ve arazilerin ne kadar olduğu, bunların boş kalmasının nasıl ortaya çıktığının ayrıntılı olarak yazılması

13 BOA, C.ML, 293/11998.

14 BOA, C.TZ. 145/7219. "Dergâh-ı Ali gediği ilhakıyla mutasarrıfı oldukları zeamet aklamından Zağra-i Atik kazasındaki mahlulat öşrüne Mümin Baba Zaviyesi zaviyedarı ve mütevellisi Derviş Hasan tarafından vaki müdahalenin men'i istirhamı." BOA, C.TZ. 145/7219.

15 Bu noktada şunu hatırlatmakta fayda olduğunu düşünüyoruz. Esad Paşa'nın daha sonraki tarihlerde Bektaşî Dergâhının arazisine çiftlik yapmak suretiyle el koymaya çalıştığına dair Bektaşîlerin şikâyet dilekçeleri bulunmaktadır (BOA, TFR.I.IS. 5/459).

16 BOA, DH.MKT. 2072/56.

istenmişti. Yine Cafer Baba'nın öncelikle bu arazilerin üzerindeki tasarrufu, mahkemeden ortaya çıkarılmasıyla kesinlik kazanacak olan hükümlere binaen uygulanmasına, uygunsuz durumlara meydan verilmemesi için Yanya vilayetine bildirilmek üzere gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁷

Dava devam ederken tekke dışındaki Bektaşilerin reorganizasyon açısından davayı takip ettiklerini bölgenin ünlü Arnavut Bektaşi ailelerinden olan Fraşerli Malik Bey'in¹⁸ konuya dahil olmasından anlıyoruz. Malik Bey, davaya müdahil olmasının nedenini tekkenin âtil kalmaması ve yeniden bölge halkının ihtiyaçları için kullanılması olduğunu belirtmişti. Bunun için de tarikattan ve halktan bazı nüfuzlu kişilerin yardımıyla ahaliden para toplamıştı.¹⁹

Malik Bey, söz konusu davada Kilisoralı Celal Bey'in Ahmed Baba'yı tekkeden uzaklaştırıp Cafer Baba'nın üzerine olan tekke arazilerini de 4 bin altın olması gerekirken 2 bin altın bedel ile düşük gösterdiğini iddia etmişti. Ayrıca tekkeye ait hanelerin kendi adamlarından biri olan Süleyman Bektaş'ın üzerine geçirilmesi ve tekkenin 4 yıllık gelirin saklanması gibi usulsüzlükler olduğunu da ayrıntılı olarak yazmıştı. Bunun üzerine Kilisoralı Celal Bey ve kardeşi Mehmet Bey tarafından tehdit edilen Malik Bey İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır. Malik Bey'in dilekçesi ilgili kuruma ulaştıktan sonra Malik Bey'e dokunulmamasına ve müzayedenin ileri bir tarihe ertelenmesine karar verilmiştir.²⁰

Malik Bey'in yazdığı dilekçeye göre durumu araştıran Defter-i Hâkâni, öncelikle Cafer Baba üzerindeki malın tespitini yapmıştır. Buna göre çeşitli yerlerde 223 bin 185 kuruş değerinde 1905 dönümü kapsayan 160 parça tarla ve bunlardan başka senelik 400 altın değerinde geliri olan yaylak ile tekkeye ait haneler bulunmaktaydı. Tüm bu yerlerin toplam değerinin 4000 altın olduğu tespit edilmişti. H.2 Zilkade 1317 tarihli alınan karara göre tapu ile vergi kayıtlarında ve ahalinin bildirdiği Cafer Baba'dan kalan mirasın tamamının ortaya çıkartılıp, o döneme kadar müzayede de konulanların bir deftere yazılmasına karar verilmiştir. Müzayedeye katılanlardan da kapora alınıp bunların vilayet gazetesinde ilan edilmesi kararlaştırılmıştır.²¹

Bu karardan iki yıl sonra söz konusu dava devam etmiş, Kilisoralı Mehmed Bey bu sefer de devlet görevlilerini tehdit etmeye başlamıştı. H.5 Receb 1320 tarihinde yazılan bir şifrede Mehmet Bey'in, Cafer Baba'dan kalan miras arazilerin aşarını tahsil etmekle görevli memur İslam Bey'i tehditle o sene, arazilerden alınacak 40 bin kuruş hasılatın üçte bir oranında azaltmasını istediği belirtilmişti. Bu yolla tekkenin arazilerinin değerini düşürerek daha düşük bir bedelle ele geçirmek niyetindeydi. Sadece arazileri bu yolla zapt etmenin dışında, tekke mallarına da zarar verdiği tespit edilmişti. Daha sonra Mehmet Bey daha da ileri giderek aşarını bir miktar artıran Tepedelen Belediye başkanı Sadullah Efendi'nin evini yaktırmıştı. Kilisoralıların bu hareketlerinden sonra Jandarma kumandanı Esad Paşa tarafından Mehmet Bey'in yakalanarak tutuklanması istenmişti.²²

17 BOA, BEO. 1064/79780.

18 BOA, ZB. 45/73. Fraşerli Malik Bey'in bu dönemlerde birçok Bektaşi Tekkelerine giderek örgütlenme faaliyetlerinde bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Fraşerli Malik Bey'in bu hareketlerinin amacının Arnavut birliğini sağlaması açısından bölgedeki Bektaşilerin sempatisini toplamaya çalıştığı kanaatindeyiz. Bunu devletin ilerleyen dönemlerde fark ettiğini ve Fraşerli Malik Bey'i eşkiya olarak tanımladığını 22 Mayıs 1905 tarihli bir belgeden anlıyoruz.

19 BOA, DH. MKT. 2191/24.

20 BOA, DH. MKT. 2191/24.

21 BOA, BEO. 1340/100426. Malik Bey ise halktan topladığı paralarla tekkenin gerçek değeri olan 4000 altını teklif etmişti.

22 BOA, DH. ŞFR. 294/68.

Kilisoralıların müdahalesi önlendikten sonra tekrar dava görüşülmüş ve son olarak h.18 Receb 1320 tarihinde şu şekilde karar alınmıştır:

“Yanya vilayeti Premedi kazasındaki Prişte Tekkesi postnişini Cafer Baba’nın vefatı üzerine kalan mirasın müzayedesi hakkında çeşitli tarihlerde Ahmed Baba tarafından yazılan dilekçeler ekleriyle birlikte Mülkiye Dairesi’nde incelendi. Buna göre Cafer Baba’dan kalan arazilerin 80 bin kuruş bedel ile Mehmed Bey’e verilmesi kararlaştırılmıştı. Ahmed Baba’nın ve Fraşerli Malik Bey’in dilekçeleri üzerine durum araştırıldığında ödenen bedelin çok düşük olduğu belirlenmiş, sonrasında kalan mirasın resmi kayıtlara ve ahalinin verdiği bilgilere göre ortaya çıkartılıp, deftere kaydedilmesi istenmişti. Bu defterin, müzayedeye evrakıyla birleştirilerek müzayedeye devam edilmesini ve bunların birer nüshalarının Yanya vilayeti ile diğer lazım gelenlere gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu kararlar uygulanmayıp sadece arazilerin bu defa da 140 bin kuruşla yine Mehmed Bey’e satılması belirlenmiş ve başka talip olmadığı ileri sürülerek müzayedeye sonlandırılmıştı. Ancak Ahmed Baba elindeki tapulara dayanarak araziler üzerinde tasarruf iddiasında bulunmasından dolayı devam eden araştırmanın mahkemede kesinleşene kadar müzayedenin durdurulmasına karar verilmişti. Ahmed Baba’nın elindeki tapular incelendiğinde bunların sahte olduğu söylenerek bu tapuların elinden alınıp, müzayedenin devamına onay verilmiştir. Bunun üzerine Ahmed Baba’ya Premedi Bidayet mahkemesince dava açılmış, bu dava sürecindeyken kendisi bu esnada kalebentliğe mahkûm edildiği için memleketi Yanya’ya gitmek zorunda kalmıştır. Ahmed Baba’nın tutuklanmasıyla müzayedenin devamına karar verilmiş, ama bu kanuna aykırı olacağından Ahmed Baba’nın hukuki hakları ve mülkler üzerindeki tasarruf hakkı için bir vekil tayin edilmesine karar verilmiştir. Ahmed Baba’nın iddialarının reddedilmesine kesin karar verilirse, müzayedenin tekrar yapılması için Yanya vilayetine bildirilmesi istenilmiştir.”²³

Ama bir süre sonra Ahmed Baba’nın vefat etmesiyle dava düşmüş ve davanın düştüğü Ahmed Baba’nın Iskarapar kazasının Prasivar köyünde yaşayan kız kardeşine tebliğ edilmişti.²⁴

Sonraki süreçte tekke arazilerine ne olduğu hakkında bir bilgi elde edemesek de bu konuda dikkatimizi çeken durum, yeniden teşkilatlanmanın sadece tarikat görevlileri tarafından değil, ona gönül olarak bağlı halk tarafından da yapılmasıdır. Ayrıca bölgedeki âyanların devlet görevlileri ile bu şekilde tekkelere el koymaya çalışmaları, bölgedeki Bektaşîleri birbirleri ile dayanışma içerisine ittiğini göstermektedir. Şüphesiz bunun gibi birçok olayı Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde de görmek mümkündür. Konunun uzamaması açısından birkaç örnekle yetinmek yerinde olacaktır.²⁵

B. Tekke Arazilerine Muhacir İskanı Üzerine Yaşanan Sorunlar

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yenilgiyle sonuçlanan savaşların ardından devlet, birçok bölgedeki topraklarını kaybetmişti. Bu kaybedilen topraklardaki Müslüman halkın Osmanlı Devleti’ne göçleriyle de halk ve muhacirler arasında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı. Devlet, kritik bir sorun haline gelen bu göçlerin çözümü için komisyonlar, hatta nâzirliklere bağlı kurumlar bile oluşturmuştu.²⁶ Bu kurumların ihdasları gereğince

23 BOA, BEO. 1942/145586.

24 BOA, ŞD. 2107/6720.

25 BOA, A}MTZ. (04)53/42). Bu duruma benzer olarak hemen hemen aynı günlerde Bulgaristan’da Hüseyin Baba Tekkesi’ne komşu köy ahhalilerinin tasallutları görülmektedir.

26 Mehmet Demirtaş, “Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 2009, s. 216.

Osmanlı'ya sığınan muhacirleri uygun bölgelere yerleştirmek gerekmekteydi. Ancak bu iskânlar her zaman problemsiz bir şekilde yapılamıyordu.²⁷

Muhacirlerin yerleştirildikleri Osmanlı bölgesindeki ahali için sorun teşkil eden bu durum tekkelerin karşılaştığı olumsuzluklardan biri olmuştu. Özellikle Kırım Savaşı ve 93 Harbi sonrası Rusya'dan Osmanlı topraklarına yoğun miktarda Çerkez muhacirler gelmişti.²⁸ Çerkez muhacirlerin acilen iskân edilmesi zarureti karşısında devlet ziraata hazır tekke arazilerine muhacirleri iskân etmeye başlamıştır. Bu iskânlar devlet tarafından düzenli olarak yapılabildiği gibi muhacirlerin izinsiz olarak işgali şeklinde de olabilmekteydi. Muhacirlerin bir bölgeye yerleştirilmesinde en büyük sorun, çoğunlukla muhacirler ile yerleşik halkın kültürel çatışmalarıydı. Özellikle Çerkezlerin kültür yapıları gereği kendi toplulukları üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olmaları gibi özellikleri bu çatışmayı körüklüyordu. Devlet bu duruma binaen muhacirleri genellikle yapılarına uygun bölgelere yerleştirmeye çalışıyordu. Ancak bu, yine de iskân edilen bölgeye uyum ve diğer sorunları engellemiyordu.²⁹ Bu minvalde Kırım Savaşı sonrası Bektaşî arazisine yerleştirilen Çerkezler de Bektaşî tekkelerini rahatsız etmiştir.

Tespit ettiğimiz kadarıyla bu sorunla karşılaşan tekkelerden biri Bulgaristan topraklarında zengin arazilere sahip köklü Bektaşî tekkelerinden biri olan Akyazılı Sultan Tekkesi'ydi. Buna göre h.5 Safer 1278 tarihli Akyazılı Sultan Tekkesi türbedarı Halil Efendi tarafından Varna Meclisine gönderdiği bir müzekkerede; tekke vakıf arazilerine muhacirlerin yerleşmesinden duyulan rahatsızlığı ifade etmekteydi. Varna Vilayeti Balçık kazasında bulunan ve Sultan Selim Han ile sair dervişler tarafından *"elleri emekleriyle tekke abdal ve aciz ve dermandelerinin nafakası için vakfeyledikleri arazilerin muhacirlerin işgaline uğradığı, muhacirlerin civar sazlıkları biçip, ormanlardaki ağaçları kesip sattıkları, bu durumda tekke vakıf arazileri ile geçinen fukara dervişleri büsbütün perişan ettiğini belirtip"*, bu duruma bir son verilmesi için bunların tekke arazilerinden çıkarılarak uygun yerlere iskân edilmesini talep etmekteydi.³⁰

Her ne kadar Halil Efendi'nin istidasına binaen muhacirlerin tekke arazilerinden çıkarılması istenmiş ise de Varna Meclisi'nin Muhacir Komisyonu'na h.9 Cemaziyülevvel 1278 tarihli cevapta durumun tekke türbedarı Halil Efendi'nin anlattığından farklı olduğu ifade edilmektedir.³¹ Buna göre muhacirlerin zaviye arazisinin çalılık mahallerine 100 kadar hane inşa edilerek iskân edildiği ve bunların tekke vakfına ait tarım arazileri ile daha sonra muhacirler tarafından tarıma kazandırılan arazileri işlemeye başladıkları, hatta bölgede zenginler tarafından bağışlanan özel arazileri de kullandıkları yazılmıştı. Üstelik Varna sancağında bu kadar muhacirin gerek toplu gerekse perakende olarak iskânı için başka uygun bir yerin olmadığı belirtilmişti. Ayrıca Daire-i Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'den gönderilen emirnameye cevap olarak Çerkez muhacirlerin başka mahalleye nakli veya giderler için taraflarından bir miktar arazi verilmesi emrini içeren mazbatada;³² Varna Müftü ve Muaccelat Müdürü efendi ile üyelerden konuya hakim olanların bölgeye gönderilerek tetkik yapılması istenmişti. Bu isteğe göre Muhacir İskânı Memuru Nusret Bey, Yüzbaşı Hasan Efendi ile birlikte durumu incelemek üzere gönderilmiştir.

27 Abdullah Saydam. "Muhacir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV. Ek 2, 2019, s. 286.

28 Vahit Cemil Urhan, "Kosova'ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskânı (1864-1865)", *Belleten*, C. 85, S. 304, 2021, s. 995. Çerkes muhacirlerin ilk göçü 1856 yılında başlamıştır.

29 Hilmi Bayraktar. "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.22, 2007, s. 426.

30 BOA, MVL. 383/85.

31 BOA, MVL. 943/66.

32 BOA, MVL. 954/36.

XIX. Yüzyıl Balkan Coğrafyasında Bektaşî Tekkeleri: Yerel İlişkiler ve Sosyoekonomik Problemler

“Muhacirlerin tekke arazisinde iskân edilmiş oldukları ancak bu arazilerin tekkeye faydalı ziraat yapılan araziler olmadığı, zira tekke vakıf arazisinde toplam 8 haneden ibaret olduğu bunların tekke arazilerinin tamamını işlemelerinin mümkün olmadığı, arazinin büyük kısmının boş kaldığı, oysa iskân olunan muhacirlerin iki seneden beri para ve emek sarfıyla gayet dayanıklı muntazam haneler inşa ettikleri ve hatta tekke arazisini de imar etmiş oldukları, kira verecek paralarının olmadıkları, yine muhacirlerin iskânı için başka uygun arazi bulunmadığı” belirtilmiştir.

Yapılan incelemede yukarıda belirtildiği gibi uygun bir arazinin olmadığı bildirilmiştir. Ayrıca tekke halkının işlettikleri arazide toplam 640 İstanbul kilesi mahsul elde edilirken muhacirlerin yeni açtıkları arazilerle birlikte 4640 İstanbul kilesi ürün elde edildiği ifade edilmiştir.³³ Bu olaydan 25 yıl sonra yani 24 Ağustos 1887 tarihli bir belgede arazilerin, Çerkez muhacirlerine verildiği ve orada 120 hane 800 nüfuslu bir köy kurulduğu görülmüştür.³⁴

Aslında bu belge bize Bektaşî tekkelerine ait devasa arazilerde çok küçük miktarda insanların yaşadığını ve tekke vakıf mülklerinin tekke müdavimlerinin işleyebileceği arazilerden çok fazla olduğunu göstermektedir.³⁵ Ayrıca işlenemeyen arazilere rağmen bu arazilerin küçük bir grubun elinde âtil olarak tutulduğu ve tekkelerin mülklerden gereği gibi yararlanamamasının hem tekkeyi hem de devleti zarara uğrattığını söylemek mümkündür.

C.Hristiyan Ahalî ile Yaşanan Sorunlar

Balkan coğrafyasındaki Bektaşî tekkeleri, bölgenin kozmopolit yapısı gereği sadece Müslümanların oldukları bölgelerde bulunmamaktadır. Aynı zamanda Hristiyan topluluklarında yaşadığı bölgelerde var olmaları, onların Hristiyan topluluklarla da olumlu ve olumsuz yönlerde etkileşimlerde bulunmalarına neden olmaktadır.³⁶ Konumuz itibarıyla olumsuz yönde seyreden ilişkilere odaklanırsak; bunlar genelde Müslüman ahalide olduğu gibi iktisadi nedenlere dayanmaktadır. Bu iktisadi nedenler de Bektaşîlerin kilise arazilerine el koyması iddiasıdır.

Bu sorunları mahkemeye yansımaları sonucu ilgili belgelerde görebileceğimiz gibi o dönemde bölgede incelemelerde bulunan araştırmacıların notlarına da yansıdığı görülmektedir. Bu araştırmacıardan biri olan F.W. Hasluck, Teselya civarındaki Reni’ de bir Bektaşî tekkesini incelerken onun diğer Bektaşî tekkelerinin mimari yapılarından farklı olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumu oradaki Hristiyan halka sorduğunda, tekkenin aslında Aya Yorgi veya Aya Dimitri’ye vakfedilen bir Latin manastırı olduğunu; XVII. yüzyıla gelindiğinde ise bu manastıra Mevlevî dervişlerin el koyduğunu öğrenmişti.³⁷ Sonradan da Tepedelenli Ali Paşa’nın burayı Bektaşîlere vermesiyle Bektaşî tekkesine dönüştürüldüğü hakkında bilgiler almıştı.³⁸ Burada Hasluck’ un duyumlara göre yazdığı konuya benzer bir durumun yaşandığı, Osmanlı kayıtlarında da göze çarpmaktadır. Buna göre Ergiri kazasında köy muhtarları tarafından verilen h.7 Cemaziyülevvel 1321 tarihli bir arzuhalde, civardaki

33 BOA, MVL. 954/36.

34 BOA, DH.MKT. 1442/21.

35 BOA, MVL. 954/36.

36 BOA, MF.MKT. 92/75.

37 A.Y. Ocak, “XIII.-XV. yüzyıllarda Anadolu’da Türk-Hristiyan dini etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint Georges) kültü”. *Belleten*, C.55, S.214, s. 669. Bektaşîler erken dönemlerde Balkanlara ilk yerleşen tarikatlardan biri olması hasebiyle Hristiyan unsurlarla etkileşim içinde olmuşlar ve bu etkileşimler sonucu ortak azizler, makamlar ve ortak kültür oluşmuştu.

38 F. W. Hasluck. *Bektaşîlik Tedkikleri*. (Mütercim: Ragıp Hulusi), Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 38.

Bektaşî tekkesinde yaşayan Bektaşî Ali Baba ile müridi Seyfullah Baba'nın Hristiyan ahaliye ait kilise ve arazilerine el koyup onlara zulmettiklerinden bahsedilmektedir. Ahali bu haksızlıkların önlenmesini istediğinde, ilgili devlet görevlileri bu ciddi iddiaları göz ardı etmemiştir.³⁹

Bölgedeki devlet görevlileri öncelikle Hristiyan ahalinin iddialarını incelemeye almıştır. İddialara göre Ergiri kazasında bulunan 9 köy halkının bu bölgenin yerli ahali olduğu, atadan dededen beri köylerinde sorunsuz bir şekilde yaşamaktaydılar. Ancak Ergiri'de bulunan Ali Baba adlı bir kişi yirmi beş-otuz sene önce Ergiri'nin Velahu Goranci yakınında Eskikale (Palukastro) adlı mevkiye gelip, burada 5-10 dönüm kadar bir tarla satın almıştı. Bu bahane ile öncelikle civarında bulunan yıkık bir kilisenin arsa ve enkazına el koyarak kilise arsası ile bitişinde bulunan tarlanın üzerine bir Bektaşî tekkesi inşa etmişti. Bir müddet sonra tekkeyi neredeyse bir kale şekline dönüştürürken kendisi de Bektaşî babalığı takınarak bölge halkı tarafından tanınmayan birtakım kişileri yanına alıp büyük bir güç haline gelmişti. Bölgede büyük bir güç haline gelen Ali Baba ve adamları tekke civarındaki Pravişte ve Velahu Goranci köylerinde eskiden beri kayıtlı olarak tasarruflarında bulunan 2-3 bin dönüm araziye yavaş yavaş ele geçirmişlerdi. Ayrıca eskiden Goranci ahali hayvanlarını ve arazilerini sulamak için kullandıkları Marice adlı akarsuyu 12 seneden beri elinde tutarak sadece tekkenin kullanımına ayırmışlardı. Bu hareketlerine karşı sözlü ve fiili tepki gösteren ahalinin, Ali Baba'nın adamları tarafından darp, yaralama ve ölüme varıncaya kadar fiillerde bulunarak ahaliye zarar vermişlerdi. Bir süre sonra Ali Baba yaşandığı için Ergiri'ye çekilmiş, adamlarından Seyfullah Baba'yı yerine şeyh olarak bırakmıştı. Seyfullah Baba'nın ise halka zulmü daha da arttırmasıyla köy halkı canlarını kurtarmak için başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardı. Köy boşalınca Seyfullah Baba mahkemeden aldığı ruhsatla tekke inşa ettirdikten sonra tekkenin civarında bulunan mamur 2 kiliseyi yıkmış, yerlerini de tekkeye kattığı gibi eskiden beri bu kiliselere bağlı olduğu iddia edilen vakıf arazilerini de ele geçirmiştir.⁴⁰

Ayrıca Ali ve Seyfullah babaların -şikayetçilerin söylemiyle- "sadık ahaliye" 30 seneden beri uyguladıkları bu mezalimler her geçen gün artmakta iken şikâyetin yazıldığı günlerde, Goranci köyünden bir çiftçi olan Vlad İspiroli'yi öldürmek kastıyla yaralamışlardı. Bunun üzerine ahali gerek Ergiri hükümetine gerek civar yerlerdeki ilgililere şikâyette bulunmuşlarsa da hiçbir sonuç alamamışlardır. Ancak şikâyet eden kişilere göre bu sorun idarenin ciddi bir araştırma yapmasıyla aydınlatılacaktır. Yine ahaliden müşterilere göre *halka eziyetten başka hiçbir faydası olmayan bu tekkenin meşrulaştırılması ahalinin göç etmesine neden olacağından*, bu sorunun bir an önce çözülmesi istenmişti.⁴¹

Hükümet bu gelen dilekçeler üzerine iddiaların ciddiliği ve bölgenin nazik bir mevki olması nedeniyle kayıtsız kalmamış,⁴² sorunun tespiti ve çözümü için bir komisyon kurulmasını istemişti. Böylece h.1 Receb 1321 tarihinde bu emir doğrultusunda anlaşmazlığa sebep olan yer için meclis azasından Musa Dipanolitov, Defter-i Hakani memuru Ali Rıza, Jandarma kumandanı Hüsnü ve Kaza Meclisi Başkatibi Necib efendilerden oluşan bir araştırma komisyonu oluşturulmuştu. Komisyon zaman kaybetmeden hızlı bir şekilde incelemelerine başladığında ilk olarak dava konusu olan bölgenin yer tespitini

39 BOA, BEO. 2184/163781.

40 BOA, BEO. 2184/163781.

41 BOA, TRF.I.YN. 8/780.

42 BOA, TRF.I.YN. 8/780. Belgeye göre söz konusu bölge, o dönemde Hristiyan ve Müslüman halkın birbirlerine yakın köylerde yaşadıkları bir yerdir. Devletin konuya ilgisiz kalmamasının en büyük nedeni; olayın yaşandığı tarih olarak Balkanlar'ın bir cadı kazanı gibi kaynadığı yılları kapsaması ve dolayısıyla iki farklı dine ve milletlere mensup olan bu ahali arasında yaşanacak en küçük olay, bölgede iç savaşa kadar götüreceği durumların yaşanma ihtimalidir.

yapmıştır. Buna göre; bölge Velahu Goranci köyünün 10 dakika uzaklığında, güney doğusunda Goranci köyü dağı ve doğusunda Nepraveşte köyü olan Eskikale (Palukastro) adlı bir yerdir. 100 dönüme yakın bir yer üzerinde kurulu olan bu köy üzüm vesair ürün yetiştirmeye uygun taşlık ve kumsal bir arazi şekline sahiptir. Batısında bulunan Nepraveşte köyü tarafına hayvanların ve ürünlerin korunması için birkaç ahır ile ambar inşa edilmiş, güneybatısına üst üste 3 oda ve altında kileri olan tekke tarzında bir yapı yapılmıştır. Bitişğinde henüz içi sıvanmamış kârgir kubbeli bir cami ve etrafı meyveli meyvesiz çeşitli ağaçlarla çevrili bu yer, zamanında Velahu Goranci ile Nepraveşte diye ikiye ayrılmış bir yer olduğu öğrenilmiştir.⁴³

Heyet, yer tespitinden sonra şikayetçilerin iddialarını yüz yüze soruşturmaya başlamıştır. Buna göre h.6 Cemaziyülevvel 1321 tarihli iki adet dilekçede imzaları bulunan ve davet üzerine gelip, komisyon önünde hazır bulunan Velahu Goranci muhtarı Temli Zimtovi, azası Vangel Simyo, köylerinin papazları olan Papa Yorgi ile Papa Anastasi ve köylülerden 70, 65, 55 yaşlarındaki Andon Coni, Kastapolu, Espirov Lulu, Metru İstavro, Tanaş'tan şikayetlerinin nedenleri soruldu. Şikayetçiler köylerinin toplamda 30 evden ibaret olduğunu belirtmişlerdi. Bunların 22'sinin esas sahiplerinden satın alınan mülkler iken diğerleri mülk sahiplerinin ortakçı çiftçiler olduğunu ve evsiz olanlardan Vangel Simyo, Temli Zimtovi ve Kastapolu'nun da birkaç dönüm tarlaları olduğu iddia etmişlerdi. Geriye kalanların ise mülklerinin olduğunu ama bu mülklerin tapularının olmadığını söylemişlerdi. Kiliselerin yerleri ise Goranci'de bulunan mamur Panaya Kilisesi'nin ve diğer yıkık kiliselerin 100 dönüm vakıf arazisi olduğu, bu 100 dönüm içinde mevcut tekke yerleri ve arazileri de bulunmaktadır. Sadece tekkenin güneybatısındaki 4 dönüm arazi Ali Baba'nın kendi mülkü olup, bu yer hakkında herhangi bir sorun olmadığını söylemişlerdi. Ancak yıkık ve boş halde olan Aya Yorgi, Prevefyet İlya ve Aya Tanaş kiliseleri tekke binalarının içerisinde kalmıştır. Bunlardan Prevefyet İlya tamamen yıkılana kadar (Miladi 1868 yılına değin) Papa Yorgi ve Papa Anastasi nöbetleşe gelerek ayin yapmaktaydı. Şimdi bu kiliseler tamamen yıkılmışken Prevefyet İlya Kilisesi'nin tamirine başladıklarında Ali Baba, kilise yerinin kendi mülkü olduğunu söylemiş ve resmi ruhsat getirilmedikçe kilisenin yeniden inşasına izin vermeyeceğini söylediğinden, kendilerinin kilisenin inşasından vazgeçtiklerini belirtmişlerdi.

Yalnız bu konu soruşturulduğunda sadece duvarları bulunan ve üzerine tekke inşası yapılan Aya Yorgi kilisesinde ne Papa Yorgi ile Papa Anastasi ne de bunlardan önce bulunan papazların ayin yaptıkları tespit edilememiştir. Ayrıca bu yerde Aya Yorgi isimli böyle bir kilisenin bile olduğunu atalarından duyduklarını ve kilise ile arazilerinin vakıf arazisi olduğuna dair tapu gibi resmi bir belgede bulunmadığını söylediklerinde, bu konudaki iddialarını zayıflatmıştı. Üstelik 1891 senesinde kiliselere bitişik olan araziler ile emlaklarının kaydı için gelen memurlara bu durumu ifade etmişlerse de dikkate alınıp alınmadığını bilmediklerini ve bu yerlerin 39 senedir Ali Baba'nın elinde tuttuğunu söylemişlerdi. Son olarak köylüler Mariçe çeşmesi suyu konusunda da Ali Baba'nın çeşme suyunun yarısını köylülerin rızası olmadan tekkeye bağladığını iddia etmekteydi. Ayrıca köylüler, Ali Baba'ya karşı koyamadıklarından suyu tekrar geri çeviremediklerini ve köylerinin kenarında başka bir çeşme olmadığından mağdur olduklarını söyledikten sonra başka bir konuda şikayetlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Tüm iddialar komisyon tarafından titizlikle incelenmiş ve şu tespitler yapılmıştır:

43 BOA, TRF.I.YN. 8/780.

Öncelikle kilise arazilerinin yerleri şikayetçiler ile Aşağı Nepraveşte ve Bila köyleri muhtarları ve ihtiyar meclis üyeleri huzurunda defterlerde tespit edilmiştir. Buna göre; söz konusu 105 parça arazinin 4 parçası yıllık 20 şer kuruş vergisiyle Aya Tanaş Kilisesi mütevellisi Papa Dangel'e ve 1,5 parçası ise 41,5 kuruş vergisiyle Prevefyet İlya Kilisesi mütevellisi Papa Vangel'e kayıtlı olduğu görülmüştür. Velahu Goranci ahalsinin vakıf yeri olarak iddia ettikleri Palukastro'daki Melani adlı yerde ise önceden 5 parça araziden 4 parçası yıllık 20 şer kuruş vergisiyle Aya Tanaş Kilisesi mütevellisi Papa Dangel'e ve bir parçası da 41,5 kuruş vergisiyle Prevefyet İlya Kilisesi mütevellisi Papa Vangel adına kayıtlıdır. Bu yerlerde çeşitli zamanlarda bina inşası ve ağaç ekimleri yapıldığı ve bu süreçte çokça kez alınıp satıldığı tapu senetlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu senetler eski usule göre cetvelli ilmühaberlerde⁴⁴ kayıtlıken yeni usulde ise yoklama defterlerinde kayıtlıdır.⁴⁵ Şimdi bu kilise vakıf arazileri olarak iddia edilen bu yerlerin Ali Baba'nın üzerinde olduğunu h.13 Şaban 1287 tarihli vakfiyede, müftülükten onaylı olarak verilen h.28 Rebiyülevvel 1288 tarihli beratta ve Ali Baba'nın elinde bulunan senetler ile uyduğu görülmektedir. Bu bilgilere göre Ağustos 1865'ten Haziran 1873'e kadar bu arazilerin Ali Baba'nın tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen şikayetçilere bu durum belirtildiğinde iddialarını tekrarlayarak kiliselerin yerlerini tarif etmişlerdir. Buna göre tüm ahali ağız birliğiyle ayin yapılan yerin tekkenin doğu kısmı olduğunu, bunun bitişiğindeki 2,5 metre yüksekliğinde duvar kalıntılarının olduğu yerin ise Prevefyet İlya Kilisesi'nin yeri olduğunu söylemişlerdir. Bir diğer kilise olan Aya Tanaş Kilisesi'nin yerini de tekkenin ahır ve ambar tarafındaki ağaçlık alan olarak tarif etmişlerdir. Ama bu kiliselerin mamur iken yıkık bir duruma geldiğini Seyfullah Baba kabul etmediği gibi şikayetçilerden başka da iddia eden kimse yoktur.

Diğer bir sorun olan çeşme yerine gidildiğinde ise şikayetçilerin çeşmenin eski olması ve köyün içinde yer aldığı konusundaki iddialarının doğru olmadığı, aksine çeşmenin sonradan Ali Baba tarafından köyün dışında yer alan Goranci adlı mevkiye yaptırılmış olduğu anlaşılmıştır. Bu durum Nepraveşte köyündeki Müslüman ahaliye sorulduğunda onlar da çeşmenin sonradan yapıldığını, çeşme yapılmadan önce bu suyun bir havuz birikintisinde biriktirilip, yarısı tekkeye diğer yarısı ise arazi sahiplerinin tarlalarına akıtıldığını söylemişlerdi.

Hristiyan köy ahalsinin mallarına el konulması iddiasına baktığımızda ise komisyon öncelikle resmiyette Ali Baba'nın üzerindeki mallarının ayrıntılı bir tespitini yapma gereği duymuştu. Buna göre iddia edilen yerler ve onların dışında birçok farklı yerde, toplamda 285 dönüm olan 39 parça arazi Ali Baba üzerinde gözükmektedir. Ayrıca Velahu Goranci ve Nepraveşte köyleri içerisinde ise birer oda evi vardır.⁴⁶

44 Bir kararı bildirmek yahut bir husus hakkında bilgi vermek üzere bir daireden diğer daire veya dairelere yazılan belgedir. Mübahat Kütükoğlu. "İlmühaber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, 2000, s. 295.

45 BOA, TRF.I.YN. 8/780. Bu kayıtlara göre Eskikale (Palukastro)'de 60 dönüm-i atıklık 7 parça tarla, cetvelli ilmühaberinin 22, 26, 30, 33, 37, 38, 58, 71, 99 ve 177 numaralı ciltlerde kayıtlıdır. Yine Nepraveşte-Melani'de 47 dönüm 4 parça arazi Haziran 1873 tarihli 84 sıra numaralı cetvelli ilmühaberinin 38, 40, 130 ve 134 sayılı ciltlerde kayıtlı olup, aynı kayıt Nisan 1872 tarihli 6-7 sıra numaralarında da yazılmış olduğu görülmüştür. Bu yerlerin içerisindeki 7 parça arazi yukarıda adı geçen üç kilisenin vakıf arazileri diye iddia olunan yerin toplamını kapsamaktadır.

46 BOA, TRF.I.YN. 8/780. Bunların dönümleri ve mevkileri kayıtlarda şu şekildedir: Sıra 647 numarasından 671 numarasına kadar Revani, Kara, Helil, Bahçeler, Çarane, Lali, Kolumun ve Kara mevkilerinde 128 dönüm ve 12 parça; Ocak 1886 senesi kayıtlarında defter no:12 numarasından 16 numarasına kadar, 339 numarasından 342 ve 363 numaralarına kadar Kaçura, Semuni, Balevçili, Bahçe mevkilerinde 49 dönüm, 8 parça arazi ve cetvelli ilmühaberler defterinin 38, 173, 8, 174, 38 ve 175 numaralarında Manastır, Palu, Veda' mevkilerinde 16 dönüm, 3 parça, yine Ocak 1886 senesi kayıtları 38, 173, 8, 174, 38 ve 175 numaralı defterlerde Kaçura, Semuni, Balevçili, Bahçe mevkilerinde 49 dönüm ve 8 parça arazi, yine Ocak 1886 senesinde 18, 21 ve 338 numaralı defterlerde Tahamane, Kariye, Beru Simyo, Ayanu, Bano, Grupa Kaldırım, Bostan mevkilerinde 39 dönüm, 7 parça yer ve aynı tarihte 38 ve 132 nolu defterlerde Galine mevkiinde 4 dönüm, 1 parça yer kayıtlı olarak gözükmektedir.

XIX. Yüzyıl Balkan Coğrafyasında Bektaşî Tekkeleri: Yerel İlişkiler ve Sosyoekonomik Problemler

Komisyon tüm bu iddiaları tek tek inceleyip, araştırırken bahsedilen yerler ve kişilerle ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Sonrasında iddia olunan konuları hem tarafları dinleyerek hem de resmî belgeler üzerinden ortaya koyarak mevcut durumu göstermiştir. Raporun sonuç kısmında iddialar delillerle çürütülmüş, gerçek ortaya konulmuştur. Raporun sonuç kısmına bakacak olursak; iddiaların soruşturulmasına kiliselere ait özel defterlere bakılmakla başlanmıştır. Daha sonra 1903 yılı vergi ve tapu kayıtları incelenip, heyet ile dava konusu olan yere gidilerek incelemeler yapılmıştır. Buna göre şikayetçi olan Hristiyan ahalinin 2 adet kiliseleri ve bunlara bağlı birtakım arazilerin olduğu anlaşılmıştır. Bu kiliselere ait birçok arazi olduğu iddiası tamamen doğru olmamakla birlikte, yalnız Arifiye mevkiinde Aya Tanaş Kilisesi mütevellisi Papa Vangel adına 3 dönüm arazinin ve Penaya kilisesine bağlı Papa Kasta adına 158 dönüm ve İlya kilisesi mütevellisi Papa Vangel adına 167 dönüm tarla, vergi defterlerinde kayıtlı olduğu gözükmektedir. Bu konudaki asıl iddia bu arazilerin Eskikale (Palukastro) adındaki yerde olduğuydu. Bunun da doğru olmadığı ve bu arazilerin başka başka yerlerde olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca diğer bir sorun olan ekili arazilere hayvan sürerek ekinlere zarar verildiği ve Res olarak adlandırılan suyun kullanımından köylülerin faydalanmasının engellenmesiydi. Bu iddia sahiplerinin de mahkemeye resmi tebligatla çağrılmalarına rağmen bu iddialarından vazgeçerek mahkemeye katılmamışlardır.

Ali Baba'nın durumuna baktığımızda; tekke, ahır, ambar, bağ ve bahçeleri 1864 yılından 1869 yılına kadar geçen sürede Nepraveşte köylülerinden arazileri belirli bedeller ile ayrı ayrı satın alarak tamamını üstüne geçirmiştir. H.22 Zilkade 1283 tarihli dilekçe ile de hükümete başvurarak bina yerlerini liva meclisi kararıyla yıllık üçer kuruş öşür bedeline kararlaştırdıktan sonra bina inşasıyla Tarikat-ı Aliyeyi Nakşibendiye⁴⁷ Tekkesi olmak üzere vakfına mütevelli atanarak 13 Şaban 1287 tarihli müftülükten onaylı vakfiyeye kaydettirmiştir. Hemen hemen bir yıl sonra ise (Haziran 1871 tarihli berata göre) tarım yapılmayan bu yerlerde üzüm ve ağaç ekimi yapılarak tarıma açılmıştır. Ayrıca Ali Baba'nın bu boş araziye ekim yaptığı yer, şikayetçilerin iddia ettiği gibi kilise arazisi olmayıp 40 senedir devlet arazisidir. Yine kendilerinin iddia ettikleri yerlerde eski birtakım bina izleri ve yıkılmış bir cami bulunmaktadır. Şimdi halkı genellikle Müslüman olan Aşağı ve Yukarı Nepraveşte köyleri bilinmeyen bir sebeple yıkılıp harap olunca, halkı ya başka bir yere gitmiş ya da iki köy halkı birleşmişlerdir. Kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri arazilerin bir kısmı da Nepraveşte, Lebhuve köylerinden Müslüman birkaç kişi adına kayıtlı olduğu bilinmektedir. Şu anda 30 evden ibaret olan Hristiyan ahali, bu yerleri elden ele kendilerine geçerek korudukları, binaları da aslında çiftçi evleri olduğu görülmüştür.

Ayrıca köylerinde Mamura-i Doğu ve Penaya isimli 2 adet kiliseleri bulunmaktadır. 30 evin ibadetlerini yapması için bu 2 kilise bile fazlayken yakın bir yerde başka bir kilise olduğu iddiası şikayetlerinin temelsiz olduğunu göstermektedir. Mariçe çeşmesi suyunun da köylerinin sınırları içerisinde olduğu iddiasına karşı da köy haricinde ve tarla sınırlarında olduğu anlaşılmıştır. Terihat köyü şikayetçileri de bunu doğrulamış, kendilerinin

Bu sayısal veriler tapu senetlerinde tahmini olarak yazılmaktadır. Arazilerin nicelikleri daha fazla olacağı yapılan incelemelerden ortaya çıkacaktır.

47 Bu noktada tekke sakinlerinin Bektaşî tarikatından olmalarına rağmen, neden Nakşibendi tarikatı olarak kaydedildiği ile ilgili bir delile ulaşamadık. Ancak Bektaşî tarikatının bir süre için sıkı bir takibatta bulunmaları nedeniyle diğer Bektaşîler gibi Ali Baba'nın da devlet tarafından Bektaşî tarikatı adına tekke açmasına izin verilmeyeceği gerekçesiyle kendisinin Nakşibendi tarikatından olduğunu söyleyerek tekkesini kurduğu kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca o dönemde ilgili devlet görevlileri Ali Baba'nın sözlerine binaen bunu onaylamış ya da Bektaşî olduğunu bile bile göz yummuşlardır. Daha önce Bektaşîliğin Yasaklanması bölümünde işlediğimiz gibi Sultan II. Mahmud, bu konuyla ilgili devlet görevlilerinin işlerini yapmamlarından şikâyet ediyordu. O dönemde yapılan tekke ruhsatı verilmesinde ilgili görevlilerin onun Bektaşîliğini bilmediklerini düşünssek bile, sonraki dönemlerde Ali Baba'nın Bektaşî olduğu belgelerde vurgulanıyordu.

şikayetlerinin kendi arazi ve kiliselerinin zabtıyla ilgisi olmadığını, sadece Nepraveşte değirmeninden akan suyun etrafının çevrilmesi ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Ali Baba'nın da bu suyla bir ilgisi olmadığı, yerle ilgili yapılan soruşturmalarda anlaşmıştır. Yapılan soruşturmalara gelmeyen Galine, Aşağı Pişkobi, Gorice vb. köylerinin arazileri ashab-ı alakanın mülkleri olduğu, bu köylerdeki şikayetçilerin önemli bir kısmı ortakçı oldukları anlaşmıştır.

1882 senesinden beri Aya Tanaş ve İlyâ kiliseleri vakıf arazileri isimleri başka başka vergi kuponlarıyla vergi vermeleri konusuna gelince, vergi kaydı bir emlak veya arazinin tasarruf sahibini bildirmektedir. Bunun resmi bir evrak olmadığı sadece sözleriyle vergi defterine "Aya Tanaş ve İlyâ kilisesine bağlıdır" diye yazdırmaları bu arazilerin tapu sahibi olduklarını göstermemektedir. Bu yazdırılan 2 parça araziye ise kiliselere özel vilayetlerde onaylı defterlerin hiçbirinde bulunamamıştır. Hazırlanan raporda iddiaların aksine gerçek bu şekilde ortaya konmuştur.

Ali ve Seyfullah babaların Hristiyan ahaliye yaptıkları zulümler hakkında ise h.10 Muharrem 1321 tarihinde Kasta Espirov'u öldürmek amacıyla dövdükleri ve silah çekmeleri üzerine Baba Seyfullah'ın çobanı olan Tepedelenli Ali Hayrullah hakkında gıyaben yapılan mahkeme sonucunda Ali Hayrullah'ın ceza kanununun 178. maddesine 5 ay boyunca hapsine ve 220 kuruş para cezasına (mahkeme masrafları için) çarptırıldığı, 15 Cemaziyülahir 1321 tarihinde karara bağlanarak Ali Hayrullah'a tebliğ olunmak üzere Tepedelen Bidayet Mahkemesine gönderilmiştir. Ergiri mahkemesi tarafından gönderilen cevapta olayın Seyfullah Baba'nın tasarrufunda bulunan hayvanlarıyla çobanın getirdiği hayvanlar ile gerçekleşen sınır tecavüzünden ileri geldiği ve bu hayvanların bu sene oradan kaldırıldığı yapılan soruşturmadan anlaşmıştır.

Sonuç olarak konunun başında da değindiğimiz gibi Hasluck'un da Bektaşilikle ilgili önemli bir eseri olan *Bektaşilerin Coğrafi Dağılımı* adlı eserinde Bektaşilerin Balkanlar'da bazı bölgelerde âyanların desteğiyle kilise ve arazilerine el koyup bunları tekkeye dönüştürdükleri iddiasında bulunmaktadır.⁴⁸ Her ne kadar buna benzer örnekler yaşanmış olacağı gibi her iddiada böyle değildir. Burada örnek olarak incelediğimiz Ali Baba Tekkesi ve Hristiyan ahali arasındaki sorunda başlangıçtaki iddialar ile komisyonun kurulmasıyla ortaya çıkan sonuç çok farklıdır. İddiaları tek tek titizlikle inceleyen komisyon bunların çoğunun asılsız olduğunu⁴⁹ hem resmî belgelerle hem de dava konusu olan yerlere bizzat gidip incelemeleriyle göstermiştir. Kanaatimizce bu olay da Hristiyan ahali, o dönemdeki siyasi ortamının kendilerinden yana olacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı'nın da bölgede zayıflaması ve Bektaşilerin o döneme kadar takibat altında bulunmalarından dolayı bu durumu iyi bilen ahali, şikayetlerinde Bektaşî tekkesinin hiçbir yararı olmadığı konusuna vurgu yapmışlardır.⁵⁰ Belgede de sıkça geçtiği gibi "sadece doğruluğu kesin olarak ispatlanamayacak sözlere" dayanarak ortaya bir iddia atılmıştır. Ne var ki bu durumun böyle olmadığı komisyon raporları sonucu anlaşmıştır. Aslında bölgenin uzun bir süre önce terk edildiği görülmüştür. Ancak bu âtil bölgede Bektaşî dervişlerinin tekke kurarak arazileri işlemeleriyle arazi değerlendirilmiştir. Arazilerin değerlendirilmesi sonucu

48 Hasluck, Bektaşilik Tedkikleri, s. 40.

49 BOA, BEO. 2401/180074.

50 Hasluck, 1826'da yeniceriliğin kaldırılmasından sonra II. Mahmud'un Bektaşiliği de yasaklamasıyla Teselya'daki birçok Bektaşî Tekkesine Hristiyan halkın saldırarak buradan Bektaşileri kovduklarını belirtmektedir. Buna göre; Tatar Köyü'nde Ballı Baba Tekkesi ile Köpekli'deki Şahin Baba Tekkesi'ni yıkmışlardı. Reni'deki tekkede bulunan Bektaşî dervişlerin direnmesi üzerine bu tekkeye zarar verememişlerdi. Bu da yine Bektaşilerin devlet nezdinde düştükleri durumdan faydalanmaya çalışan Hristiyanların, farklı dönemlerde bu mülklere el koymaya çalışmaya devam ettiklerini kanıtlamaktadır.

eski sahipleri olduğunu iddia eden Hristiyan ahali bu yerler üzerinde hak iddia etmiştir. Komisyon raporunda bu durum böyle sonuçlanmasına rağmen Hristiyan ahali farklı zamanlarda tekrar hükümete başvuru yaparak bu iddialarını sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine h.22 Ramazan 1323 tarihinde Hristiyan ahalinin Seyfullah Baba ve adamlarının kendilerine zulüm yaptıkları iddiası üzerine devlet, yine bölgeye gidip inceleme yapılması için bir kaymakam görevlendirmiştir.⁵¹ Bundan yine bir sonuç alamayan ahali birkaç yıl sonra aynı iddialar da bulunmaya devam etmişlerdir.⁵²

D.Tekkelerin Kendi İçindeki Mali ve Yönetmel Sorunları

Bütün toplumsal yapıların işleyişinde birtakım problemler olabileceği gibi Althusser'in *Devletin İdeolojik Aygıtları*,⁵³ Durkheim'in *İkincil Yapılar*⁵⁴ olarak adlandırdıkları dinsel kurumlar içerisinde de farklı nedenlerden dolayı sorunlar var olabilmekteydi. Tabi ki herhangi bir toplumsal yapıdaki ortaya çıkan sıkıntılara benzer olmasını beklemesek de dini motivasyonla bir araya gelmiş bu tarikat veya cemaat gibi kurumlar içerisinde yaşayanlar da nihayetinde birer bireydi. Her ne kadar ortak bir inanç sistemi içerisinde de olsalar, bazen kişisel hırslarını kontrol edemeyerek kurum içerisindeki işleyiş bozabilmekteydiler. Her dönemde var olabilen bu durumlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarikat ve cemaat yapıları içerisinde de yaşanmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çoğu tarikat, bir şeyhin etrafında toplanan küçük derviş gruplarından ibaretti. Oldukça basit olan gündelik yaşam tarzları onları büyük bir sosyo-ekonomik arama kaygılarına itmemişti. Fakat daha sonra tarikatların devlet ile birlikte büyümeye başlaması ve tekkelerinin daha kompleks yapılara bürünmesiyle bu durum değişmeye başlamıştır. Gittikçe zenginleşen tarikatlar diğer rakip tarikatlarla mücadelelere girdikleri gibi⁵⁵ kendi aralarında da mücadele etmeye başlamışlardı. Hatta bu mücadeleleri tasavvuftaki "*dünyaya çıplak geldiklerini ve çıplak gideceklerini*" telkin eden öğretiyeye rağmen onları alıkoymamıştı.⁵⁶

Her tarikatta olduğu gibi Bektaşî tekkeleri de başlangıçta mütevazî birer yapıyken sonraki dönemlerinde değişen koşullara göre birçok evreler geçirdiği muhakkaktır. Bu değişim sürecinde tarikatta yaşanan sorunların nedenleri konusunda birçok unsur vardır.

51 BOA, ŞD. 2752/034/01.

52 BOA, DH.MKT. 1294/60.

53 Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 6. Baskı, 2017, s. 10.

54 "Devlet ile fert arasında Batı toplumlarındaki gibi ikincil yapılar bir tampon vazifesini göremeyince, ferdin bunların yerine geçecek bir sığınak araması gerekir. Batı'da ikincil yapıların yerine getirdikleri bu koruma fonksiyonunu Doğu'da bir taraftan "ümme" yapısı, diğer taraftan "ümme" yapısına bağlı olarak "tarikat" yapısı görmektedir." Şerif Mardin. *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 76.

55 BOA, AE. SABH.I. 341/23803. "Midilli'de Bektaşî Tarikatı'ndan İbrahim Baba Tekkesi zaviyedarlığına mahsus mahallerin hasılat ve taam'iyeleri Mevlevî tarikatından bazılarınca zabt olunduğundan Baş muhasebe şurutu gereğince ellerine ferman-ı şerif verildiği." İrfan Gündüz. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, Ankara, 1983, s. 168. Hatta tarikat ve tekkeler arasındaki mücadeleler kanlı kavgalara bile neden olabilmekteydi.

56 Osmanlı klasik çağından itibaren genelde tarikat tekkeleri, vakıf-tekke modelinde oldukları için birtakım ekonomik güçlere sahip olmuşlardır. Bu her tekke için geçerli olmasa da özellikle Bektaşî tekkelerinin devletin kuruluşundan beri yanında olması başka bir deyişle paralel büyümesi, Bektaşî tekkelerinin zengin vakıf arazilere sahip olmasını sağlamıştır. Konunun girişinde bahsedildiği gibi tekkelerin zenginleşmesi, doğal olarak bu yapılardaki dervişlerin birbirleriyle tekke yönetiminde söz sahibi olmak için mücadeleye girişmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Zekeriya Işık. "XIX. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Ekonomik Değişim Süreci ve Tarikatlar" *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, 2015, s. 547.

Bunlar tarikatın özünden kaynaklanan sorunlar,⁵⁷ tekkeye yapılan müdahaleler⁵⁸ ve ilerleyen dönemlerde daha çok ekonomik ve bürokratik kaygılarla gerçekleşmekteydi. Bu gibi nedenler tekke içi mücadeleleri başlatırken sorunun ortaya çıkması ise genelde tekke şeyhinin yerini birine bırakmamasıyla geliyordu.⁵⁹ Bu şekilde olduğunda posta oturmak için adaylar birbirleriyle mücadeleye başlıyor ve mücadeleyi kazanmak adına tüm olanakları kullanabiliyorlardı. Bu olanaklar merkezdeki Bektaşî tekkesini arkasına almak, yerel devlet görevlileriyle anlaşmak veya tekke içindeki diğer aday olmayan kişilerin desteğini kazanmak gibi şeylerdi. Bazı zamanlarda ise Bektaşî şeyhinin yerine geçecek varisi olsa bile tekke içinde ondan daha güçlü bir derviş onun yerini alabiliyordu.⁶⁰ Örneğin, 24 Ekim 1865 tarihli Rusçuk'taki Hızır Baba Tekkesi'nden devlete yazılan bir şikâyet, bu konuyu içermektedir. Belgeye göre dilekçeyi yazan kişi olan Seyyid Ali'nin babası Ahmed Efendi Hızır Baba Tekkesi şeyhi iken vefat etmiştir. Vefat edince usul gereği şeyhlik makamı,

57 Aslında Bektaşîlerin kendi aralarındaki mücadeleleri hem devlet hem de Bektaşîler adına daha merkezleşmenin tam olarak sağlanmadığı ilk dönemlere kadar gitmektedir. Bu dönemlerde Balkanlar'da hızla yayılan Bektaşîler farklı taifeler şeklinde bu bölgede gruplaşmaya başlamışlardı. Bunlar ilk dönem Bektaşîleri de denen; Kızıl Deli Dergâhı, Otman Baba Dergâhı, Akyazılı Sultan Dergâhı, Demir Baba Dergâhı ve Hacı Bektaş Veli Dergâhına direkt bağlı olan taifeler, Balkanlar'da birçok tekkeye sahiptiler. İçlerindeki bu taife/grup bilinci ister istemez, aralarındaki rekabeti körüklüyordu. Bu rekabetleri Bektaşîlerin kendi menakıpnamelerinde de sıkça görmekteyiz. Mücadelelerin daha çok kurbanlık toplama, hediye toplama ve birbirlerinden derviş ayartma gibi olaylarla gerçekleşiyordu. Resul Ay. *Anadolu'da Derviş ve Toplum*, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 120. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Bektaşîliğin özünde olan bu ayrılık, ilerleyen dönemlerde ise tekkelerin zenginleşmesi sonucu mücadelelerde boyut değiştirmişti. İnceleme dönemimiz olan XIX. yüzyıla gelindiğinde rekabetin tekke mülklerinin kontrolü konusuna evrildiğini görüyoruz.

58 Öte yandan Bektaşî Tekkelerinde ilk dönemlerden beri var olan bu rekabet, merkez tekkede ortaya çıkacak olan iki başlılık da yıllarca devam ettiği bilinen bir gerçektir. Buna göre; daha önce birçok başlık altında bahsettiğimiz gibi Balım Sultan tarikatın başına geçmesiyle bir dizi reformlar gerçekleştirmişti. Bunlardan şu an bizi ilgilendiren kısmı ise Babagân kolunun kurulmasıyla tarikat içinde bir bölünme yaşanmasıydı. Bir tarafta seyr ü süluku tamamlamak için evlenmeyen Babagânlar, diğer tarafta ise Hacı Bektaş-ı Veli soyundan geldiklerini iddia eden ve tekkenin geçimini sağlayan vakıfların mütevellileri olan Çelebilerdi. Bu iki unsurun tekkede farklı teşkilatlanmaları olsa da Çelebilerin başı şeyh ile Babagânlar'ın başı dedebabanın çatışmaları oldukça yaygın bir şekilde görülmekteydi. Bu ikilik Babagân kolunun kurulmasından tarikatın kapatılmasına kadar devam etmiştir. Yalnız bu ikiliğe rağmen Osmanlı Devleti'nin Bektaşîlerin resmi muhatabı olarak çoğu zaman Çelebileri gördüğünü burada hatırlatmakta fayda vardır. Hatta bu çatışmanın diğer tekkelere de yansıdığı bazı olaylarda gözükmektedir. A. Celalettin Ulusoy, *Hacı Bektaş-ı Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*, Akademi Yayınları, Hacıbektaş, 1986, s. 74; Rıza Yıldırım, "Hacı Bektaş Veli ve İlk Osmanlılar: Âşıkpaşazâde'ye Eleştirel Bir Bakış", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 111; A. Yılmaz Soyger, "Arşiv Belgeleri Işığında II. Meşrutiyet Döneminde Bektaşîlik", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.12, 2004, s. 100.

Bu noktada başka bir iddia Babagân kolunun kurulmasının Balım Sultan döneminde değil onun ölümünden 36 yıl sonra olduğudur. Balım Sultan sağ iken tekkede hiçbir mücerret dervişlik esası ve dedebaba bulunmamaktaydı. Bunlar Kalender Çelebi ayaklanması sonrası Bektaşî tekkesine Sersem Ali Baba'nın gelmesiyle ortaya çıkmıştır.

59 Tekke de yaşanan bu sorunlar genellikle sonu gelmeyen zaviyedar atamaları üzerinden gerçekleşmektedir. Tekkedeki görevli zaviyedarın rakipleri tarafından şikâyet edilmesiyle sıkça değiştirildiği çokça belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde kısaca zaviyedarlık görevinden bahsetmek yerinde olacaktır. Zaviyedarların en önemli görevlerinden biri; vakıf gelirlerini kontrol etme yetkileridir. Ayrıca vakıf mülkünün denetiminden de sorumlu olduklarından, tekke binalarını onarımı veya yeni bina inşalarının takibi onların kontrolündeydi. Bu görevleri ifa edebilmesi açısından ailesiyle birlikte zaviyede oturması gerekmektedir. Zaviyedarlar genelde şeyhin evlatlarından biri olmaktadır. Herhangi bir sorun çıkmazsa da ömür boyu bu görevde kalabilmekteydiler. BOA, C.EV. 374/18966, C.EV. 388/19690, C.EV. 125/6240, Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, Çev. Işıl Karaelmas Erdem, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 132-134.

60 Tekkede bulunan dervişlerin tarikat adaplarını yerine getirip, belirli yollardan geçerek başarılı oldukları zamanlarda kendilerini bekleyen iki makam vardı. Bunlardan biri tekke şeyhinin ölümüyle onun postuna oturarak tekke yönetimini devralmak ve bir diğeri şeyhin halifesi sıfatıyla farklı bir bölgeye giderek oradaki tarikat mensuplarının eğitimlerini üstlenmekti. Halifelikten şeyhin postuna oturmak az görülürken şeyhin postuna oturacak adaylarda ise belli bir kaide yoktu ama zamanla birtakım kaideler oluşmuştu. İlk dönemlerde şeyhin en liyakatli dervişlerinden biri onun yerini alırdı. Kimi zamansa şeyh direk bir dervişine postu miras olarak bırakabilirdi. Şeyhin varis bırakmadığı durumlarda ise tarikatı dervişler, içlerinden birini seçebiliyorlardı. Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum*, s. 116.

Seyyid Ali'nin amcası Salih Efendi'ye intikal etmişse de onun çok geçmeden vefat etmesi üzerine tekkenin şeyhliği Seyyid Ali'nin kendisine geçmesi gerekmekteydi. Ancak belde meclisinin müdahalesiyle şeyhin postuna Salih Efendi'nin oğlu Sağır İsmail getirilmeye çalışılmıştır. Ancak daha önceden evkaf nezaretince de Seyyid Ali'nin kendisinin tayini, belliyken bu dikkate alınmamıştır. Seyyid Ali ise, kendisinin tayin edilmemesinin hem usullere aykırı olduğu hem de haksızlık olacağını söylemiştir. Devletin ise bu sorunun çözümü için Tuna Vilayetine geçerli kanunlara uyarak gerekenin yapılmasını ve tekkenin şeri ilamı ile mazbatasını hakkında bilgi verilmesini istemiştir.⁶¹

Başka bir örnekte ise zamanla şehir merkezinde kalan tekkelerin, dini faaliyetlerden çok ticari kaygılar için dönüştürülme çabasını görmekteyiz. Burada şikâyete neden olan olay Varna'daki Mehmet Baba Tekkesi şeyhi, Şeyh Ahmed Efendi ile tekke mütevellisi Halil Efendi arasında gerçekleşmiştir. Şeyh Ahmed Efendi'nin Varna Kaymakamı Aşir Beye yazdığı dilekçede tekkenin 4 derviş odası, bir semahane, bir cami-i şerif ve bir avluyla çevriliyken çıkan bir yangında harap olduğundan bahsetmiştir. Yangından sonra tekke mütevellisi Halil Efendi, tekkenin dört tarafını bir avlu ile çevreleyip, iç tarafına bir cami ve birkaç oda inşa edeceğine dair söz vermiştir. Ancak Halil Efendi, tekkenin semahane bölümüne bir cami inşa etmekle yetinerek tekke, çarşıda bulunduğu için odalarının yapılması gereken kısımlarına mağaza yaptırmıştır. Böylelikle tekkenin sadece bir cami olarak kalmasına ve tekke işlevinden çıkarmak niyetinde olduğunu söyleyen Şeyh Ahmed Efendi, bunun engellenerek tekkenin eski haline çevrilmesini istemiştir. Kaymakamlığın olayı değerlendirdikten sonra Halil Efendi'nin faaliyetlerinin engellenmesi konusunda gereğinin yapılmasına karar verilmiştir.⁶²

Birtakım sorunlar yaşanan diğer Bektaşî tekkesi ise Teselya'daki Durbalı Tekkesi'dir. Teamüllere göre genelde tekkeye tayin edilen şeyh, vefat ettiğinde yerine oğlu geçmekteydi. Oğlu olmadığı durumlarda, tekkedeki dervişlerin oylarıyla aralarından biri seçilir ya da diğer Bektaşî tekkelerinden uygun bir Bektaşî dervishi gönderilirdi. Tabi tüm bunlar Hacı Bektaş Veli Asitânesi'nin Şeyhülislamlığa önerisi ve Şeyhülislamlık makamının bu adayı uygun görmesiyle tayini yapılırdı.⁶³ Bu süreçte Osmanlı Devleti ise tekkedeki mülklerin denetimi ve Bayram Baba'nın şahsi mirasının hukuki sürecini takip etmek için 3 ay süreliğine Premedi Kazası Mal Müdürü Yardımcısı İslam Efendi'yi görevlendirilmiştir.⁶⁴ H.17 Rebiyülahir 1323 tarihli konsolosluk tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen bir telgrafta Derviş Nazif'in Yenişehir Başkonsolosluğundan aldığı bir pasaportla 16 Mayıs'da Galos'dan Dersaadete gitmek üzere hareket ettiği duyulmuştur. Nazif'in amacını bildirmeden miras ile ilgili konsoloslukla ilişkilerde bulunmuş ve gizlice buradan ayrıldığı düşünülmektedir. Bu durum, Durbalı Tekkesi'nde ise şeyhin yerine vekaleten tekke dervişlerinden biri olan Derviş Nazif'in seçilmesiyle gerçekleşmiştir. Başlangıçta şeyhliği yürütmesinde bir sorun gözükmeyen Derviş Nazif, kısa bir süre sonra tekke de uygunsuz işlere giriştiği öğrenilmiştir. Buna göre; Derviş Nazif Şeyhlik makamındayken Bayram Baba'nın hemşiresi İsmail, Premedi Kazası Mal Müdürü Yardımcısı İslam ve birkaç kişi ile anlaşarak tekkenin menkul ve gayri menküllerini şahsi çıkarları uğrunda kullanmış, ayrıca çiftliklerini satıp mülkleri ortaklaşa bölüşmüşlerdir.

61 BOA, MVL. 483/60.

62 BOA, A} MKT.DV. 138/7

63 Faroqhi. *Anadolu'da Bektaşîlik*, s. 131.

64 BOA, DH.MKT. 947/16.

Bundan bir ay sonra kadar yani h.28 Rebiyülahir 1323 tarihinde ise Derviş Nazif'in Dersaadet'te olduğuna dair bir bilgi bulunmadığı ve onun Selanik'e oradan da Rumeli Vilayeti'ne kaçtığı anlaşılmıştır. Ama hangi vilayette olduğuna dair bir bilgi elde edilmemiştir.⁶⁵ Ayrıca Fransız elçiliğinden yazılan bir yazıda, Fransız Credit Lyonnais bankasında Bayram Baba adına 9 bin liralık bir hesap olduğu ortaya çıkmış, Maliye Nezareti paranın geçerli kanunlara göre acilen Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁶⁶ Buradaki kanaatimiz de bu paranın tekkeye ait olduğu ama Bayram Baba adına bankaya yatırıldığı için şahsi bir miras olarak görülmüş, devlet bunun iadesini istemiştir. Bayram Baba'nın da burada tekkeye ait parayı korumak amacıyla mı bankaya yatırdığını ya da Derviş Nazif gibi kendi çıkarları için mi bu parayı kullandığını bilemiyoruz. Faroqhi'nin belirttiği gibi⁶⁷ tekke şeyhlerinin tekke maliyesi üzerinde tam denetimli olduklarından kendi şahsi mülkleri gibi tekke mülklerini kontrol etmeleri böyle fırsatlara meydan vermektedir.

Yukarıda bahsedilen usulsüzlüklerden dolayı Derviş Nazif görevden uzaklaştırılınca, yerine Mustafa Yesari Efendi'nin tekkeye şeyh olarak tayini gündeme gelmiştir. Ancak bu tayin yapılacakken tekke mülkleri ile ilgili farklı bir sorun daha ortaya çıkmıştır. Bu sorun ise Premedili Lale Hatun'un vekili ve oğlu olan İsmail Efendi'nin veraset iddiasıyla tekke çiftliklerini işgal etme girişimidir. Bundan birkaç ay önce de İsmail Efendi Derviş Nazif ile iş birliği yaparak bu çiftlikleri üzerine geçirmeye çalışmıştır. Orada tam istediğini elde edemediği gibi bu sefer Düyun-ı Umumiye müdürü Premedili Hüseyin Efendi'nin telkinleriyle bu yola başvurmuştur. Ancak ilgili görevliler durumu inceleyip, çiftliklerin tekkenin mülkü olduğunu ve bu çiftliklerin İsmail Efendi'nin annesi Lale Hatun'un mütevellî sıfatıyla kontrolünde olduğunu ortaya koymuştur. Bu yüzden söz konusu mülklerin kendi şahsi kullanıma ayrılması ve bu mülklerin bir başkasına miras bırakılması mümkün değildir. Bu nedenle İsmail Efendi'nin tekke ile yaptığı işlerinin engellenerek tekkeden uzaklaştırılması gerekmektedir. Düyun-ı Umumiye müdürünün amacı soruşturulduğunda, onun da İsmail Efendi'yi kullanarak 9 bin liralık çekin bedelini ve çiftlikleri kendi şahsına geçirmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. Hüseyin Efendi'nin yaptığı bu işlerden dolayı derhal tekke işlerine müdahale etmesinin yasaklanıp gerekirse başka bir yere sürülmesi istenmiştir.⁶⁸

Bir yıl sonra yine Durbali Tekkesi'nde farklı bir suiistimal olayıyla karşılaşmaktayız. H.13 Zilkade 1323 tarihli bir belgede Durbali Tekkesi şeyhliğine tayini tam olarak gerçekleşmemiş olmasına rağmen Mustafa Yesari Efendi'nin tekkeye ait iki kıta çiftliğin hisselerinin üçte birini Yenişehirli Sabit Ali Bey ile Mösyö Zaharov Piloy'a 1500 liraya sattığına dair bir sözleşme yapmış ve bu işe Yani Kisayi isminde birini bile dahil etmiş olduğu görülmektedir. Devlet, bu durum üzerine Atina Elçiliğinden dervişin Dersaadet'e geri gönderilmesini istemiştir. Yine Mustafa Yesari Efendi'nin bu olaydan iki yıl sonra tekkeye ait bir madeni de birilerine satmaya çalıştığı görülmektedir.⁶⁹

65 BOA, BEO.2658/199276.

66 BOA, BEO. 2755/206563. Osmanlı kanunlarına göre vefat eden bir kişinin şahsi mirası devletin hazinesine aktarılmaktadır.

67 Faroqhi. *Anadolu'da Bektaşilik*, s. 134.

68 BOA, BEO. 2743/205667. Bektaşî tekkeleri belki de dışarıda en çok müdahalelere uğrayan tarikatlardan biridir. Daha önceki dönemlerde bu sorunlara Yeniçeriler ile Bektaşîlerin ilişkileri kapsamında konuya Yeniçeri ağalarının da müdahil olduğunu biliyoruz. Burada Yeniçeri ağalarının Bektaşîler ile yakın ilişkileri nedeniyle konunun çözümü için mi, yoksa kendi destekledikleri bir adayın tayini için mi konuya müdahil olduklarını belirlemek güçtür. Ancak daha sonraki dönemlerde devlet görevlisi olarak Yeniçeri ağaları dışında Bektaşîlerin devletin kurumlarına ve direkt merkeze çokça başvurduklarını görüyoruz.

69 BOA, BEO. 2977/223245.

XIX. Yüzyıl Balkan Coğrafyasında Bektaşî Tekkeleri: Yerel İlişkiler ve Sosyoekonomik Problemler

Bektaşîliğe has olan bu sorunun yanında diğer tarikat tekkelerinde de görülebilen şeyh tayin problemleri ve buna bağlı olarak tekke mali yönetimi, tekke içindeki en büyük mücadele nedeniydi. Bu mücadeleler genellikle var olan tekke şeyhinin vefatının ardından başladığı gibi mevcut şeyhin herhangi bir nedenden dolayı şeyhlikten azledilmesiyle de gerçekleşebiliyordu. Bizim incelediğimiz durumlarda ise genellikle şeyhin vefatının ardından post kavgalarının başladığını görüyoruz. Bu rekabetleri yukarıda örnekleriyle değerlendirdiğimizden burada bu sorunların nasıl çözümlendiğine değinebiliriz. Önceleri bu sorunlar tekke dışına çıkmadan çözülmeye çalışılırdı. Çünkü Bektaşîler kendi ahlak kuralları çerçevesinde yaşarlar herhangi bir sorunda yerel yöneticilere veya mahkemeye başvurmazlardı.⁷⁰ Sorun tekke içerisinde çözülemezse bu konularda yetkili başka bir Bektaşî tekkesindeki şeyhe başvurulurdu. Örneğin böyle sorunlar için Dersaadet'teki Şah Sultan Tekkesi şeyhi Merkezzade Ahmed Efendi'nin, böyle bir görevi ifa ettiği bilinmektedir.⁷¹

Aslında tekke içi çekişmelerde sadece dervişlerin kendi başarılarına problem çıkarmadıkları da göz önünde tutulmalıdır. İncelediğimiz birçok belgede tekke civarında yaşayan bölge ahalisinden devlet görevlilerine kadar bazı kişilerin de tekke işlerine müdahaleleri sonucu tekke görevlileri arasındaki bu çekişmelerde etkili oldukları görülmektedir. Bu kişiler ekonomik nedenlerle müdahil oldukları gibi⁷² Balkanlar'daki bazı ayrılıkçıların da türlü amaçlarla tekkelere müdahaleleri olabiliyordu.⁷³

Son olarak yukarıda bahsedilen post kavgalarının bir nedeni de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerdeki durumunun etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle Balkanlar'da yaşanan problemler neticesinde hem bu bölgede devletin kontrolünden çıkan topraklar hem de halen devletin yönetiminde olan yerlerde devletin yaşadığı güç kaybı her konuda kendini göstermişti. Bu anlamda Balkanlar'da Bektaşî tekkelerinin durumu devletin yaşadığı bu güç kaybından ayrı tutulamazdı. Bu itibarla tekkelerin durumu zaman zaman devletlerarası bir problem haline bile gelmişti. Özellikle tekkelere yapılan şeyh tayinleri bu problemin en önemli somut göstergelerinden biri idi. Merkez asitânenin yetkisinde olan şeyh tayinleri, tekkelerde nüfuz sahibi olmak isteyen hem tekke mensupları hem de bölgeyi yeni ele geçiren devletlerin, bu toplumsal kurumlarda söz sahibi olmak amacıyla tekkelere müdahaleleri, tekke işleyişine zarar vermiştir.⁷⁴

70 Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevilik Nedir*. Sanat Kitabevi, Ankara, 1987, s. 183.

71 "Merkezzade Ahmed Efendi, Eyüp'de Şah Sultan Tekkesi şeyhi olup 1813 yılında vefat etti. Alim, salih bir adam olup, tekkelerin çekişmelerini hallederdi. Yerine halifesi Şeyh Ubeyd geçmiştir." Mehmed Süreyya. *Sicil-i Osmani*, (Haz. Nuri Akbayar), TVYY. C.1, İstanbul, 1996, s. 182.

72 BOA, DH. MUİ. 1/27. Tekkelerin ekonomik zenginlikleri, bazen devlet görevlilerin direkt müdahale etmesine neden olabilmekteydi. Bununla ilgili bir olay da Kırşehir Evkaf İdaresinin Hacı Bektaş-ı Veli Asitânesi'nin aşarlarına müdahalesinde görülmektedir: Söz konusu davayı o dönemin Çelebilerinden olan Habib ve arkadaşlarının devlete yazdıkları h.25 Receb 1327 tarihli bir dilekçe ile öğreniyoruz. Dilekçede; Çelebilerin mahkemelerde kararlaştırılan ve şeyhülislamlık makamı tarafından onaylanmış eskiden beri ellerinde olan aşarın zorla satıldığını, üstelik istibdad zamanında bile görülmeyen baskı ve hakaretlere maruz kaldıklarını iddia etmişlerdir. Bu durumun devam etmesi halinde ise daha büyük sorunlara yol açacağını söyleyerek adalet istediklerini Çelebiyan Ali, Çelebiyan Mehmed, Çelebiyan Halil, Hacı Bektaş-ı Veli Çelebiyanı Habib imzalarıyla belirtmişlerdir. Devlet bu dilekçe üzerine bir komisyon teşkil edilmesini istemiş, komisyonun araştırmalarında babaların Kırşehir Evkaf idaresinin aracılığıyla Çelebilere ait aşarların müzayede yoluyla satılmaya çalışıldığını tespit etmiştir. Bunun üzerine komisyon kararında ise aşarın toplanmasına izin verilen Çelebiler için şeyhülislamlık makamından onay alınan ilama dayanarak Kırşehir Evkaf idaresinin bu olaya müdahalesinin menedilmesine karar verilmiştir. Zaten yapılan bu hareketin eski kayıtlara ve fermanlara aykırı olacağından bunun sadece hükümet onayıyla yapılabilecek bir şey olduğu belirtilmiştir.

73 BOA, ZB. 45/73. Örneğin Fraşerli ailesinden bazı fertlerin, birçok Bektaşî tekkesinde faaliyetleri olduklarını ilerleyen bölümlerde ele alacağız. Bunlar kendilerine yakın olan dervişleri destekleyerek sıkı bir iş birliği içerisinde bulunabiliyorlardı. Mesela, Fraşerli Malik Bey'in kaçak durumundayken Durbalı Tekkesinde saklandığı durumlar gibi.

74 BOA, BEO. 2843/213208; BEO. 3348/251061.

Sonuç

Bu çalışmada Bektaşilik tarikatının 1826 yılında yasaklanmasının ardından yaşadığı sorunlar ve değişimler incelenmiştir. Çalışmada, Bektaşilik tarikatının Sünni ve Şii geleneklerden farklı unsurlar içermesi, kendine has kapsayıcı felsefesiyle her dönem tartışılan, haklarında çeşitli iddialara maruz kalan bir tarikat olduğu belirtilmiştir. Bu iddiaların bir kısmı Bektaşilerin inanç ve ibadetlerinin İslam'ın temel kaynaklarına dayanmadığı, hatta bazı durumlarda onları İslam dışı veya mühlid olarak niteleyen Sünni Müslümanlar tarafından ortaya atılmıştır. Bu sebeple Bektaşiler, devlet desteğini kaybettikten sonra hem devlet hem de toplum nezdinde ciddi problemlerle karşılaşmıştır.

Çalışmada, Bektaşi tekkelerinin yaşadığı problemlerin hem dış hem de iç etkenlere bağlı olduğu tespit edilmiştir. Dış etkenler arasında devletin Bektaşi tekkelerine yönelik politikaları, bölgedeki Hristiyan unsurların Bektaşi tekkelerine saldırıları, Sünni Müslümanların Bektaşilere karşı tutumu sayılabilir. İç etkenler arasında ise Bektaşi tekkelerinin zengin araziler üzerinde olmalarına rağmen bu toprakları üretime sokacak nüfustan mahrum olmaları, tekke içindeki hiyerarşi ve otorite sorunları, tekke yönetimindeki yolsuzluklar ve ihtilaflar yer alabilir.

Çalışmanın sonucunda, Bektaşi tarikatının 1826 yılında yasaklanmasının ardından hem devlet hem de toplum tarafından dışlanarak marjinalleştirildiği, bu durumun da tarikatın inançsal, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan değişime uğramasına yol açtığı görülmüştür. Bu değişim sürecinde Bektaşi tarikatının bazı özelliklerini koruduğu, bazılarını ise kaybettiği veya değiştirdiği belirlenmiştir. Sonuç olarak bu tip sorunlar Bektaşi tekkelerine has bir durum olmayıp Osmanlı'daki diğer tarikat tekkelerinde de yaşandığı şüphesizdir. Bu nedenle tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar veren cumhuriyetin kurucularının, Osmanlı Devleti'nde bu kurumların halkla olan olumsuz ilişkilerini de göz önünde bulundurmuş oldukları kanaatindeyiz.

Kaynakça

1.Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, AE. SABH.I., 195/13041, 5 Mart 1781 (H.09/03/1195)
BOA, AE. SABH.I., 341/23803, 25 Ekim 1781 (H.07/11/1195)
BOA, A.} MTZ.04. 53/42, 1 Mart 1898 (H.07/10/1315)
BOA, A.} MKT. DV. 138/7, 28 Mart 1859 (H.23/08/1275)
BOA, A.} MKT.MVL. 66/61, 21 Kasım 1853 (H.19/02/1270)
BOA, A.} MKT.UM. 355/48, 27 Haziran 1859 (H.26/11/1275)
BOA, BEO. 1064/79780, 5 Ocak 1898 (H.11/08/1315)
BOA, BEO. 2184/163781, 4 Ekim 1903 (H.12/07/1321)
BOA, BEO. 1942/145586, 29 Ekim 1902 (H.26/07/1320)
BOA, BEO. 1340/100426, 14 Temmuz 1899 (H.05/03/1317)
BOA, BEO. 2658/199276, 3 Eylül 1905 (H.03/07/1323)
BOA, BEO. 2755/206563, 2 Şubat 1906 (H.07/12/1323)
BOA, BEO. 2743/205667, 17 Ocak 1906 (H.21/11/1323)
BOA, BEO. 2977/223245, 9 Ocak 1907 (H.24/11/1324)

XIX. Yüzyıl Balkan Coğrafyasında Bektaşî Tekkeleri: Yerel İlişkiler ve Sosyoekonomik Problemler

- BOA, BEO. 2843/213208, 5 Haziran 1906 (H.12/04/1324)
BOA, BEO. 3348/251061, 3 Temmuz 1908 (H.03/06/1326)
BOA, C.EV. 374/18966, 27 Ağustos 1720 (H.22/10/1132)
BOA, C.EV. 388/19690, 13 Kasım 1765 (H.29/05/1179)
BOA, C.EV. 125/6240, 22 Aralık 1810 (H.25/11/1225)
BOA, C.EV. 555/28003, 22 Ocak 1765 (H.29/07/1178)
BOA, C.ML. 293/11998, 14 Haziran 1819 (H.20/08/1234)
BOA, C.TZ. 145/7219, 25 Nisan 1819 (H.29/06/1234)
BOA, C.ZB. 35/1717, 4 Mart 1840 (H.29/12/1255)
BOA, DH. MUİ. 1/27, 22 Aralık 1909 (H.09/12/1327)
BOA, DH.MKT. 2072/56, 30 Kasım 1895 (H.12/06/1313)
BOA, DH.MKT. 1442/21, 24 Ağustos 1887 (H.04/12/1304)
BOA, DH.MKT. 2191/24, 17 Nisan 1899 (H.06/12/1316)
BOA, DH.MKT. 1294/60, 14 Eylül 1908 (H.17/08/1326)
BOA, DH.MKT. 947/16, 16 Nisan 1905 (H.10/02/1323)
BOA, DH. ŞFR. 294/68, 8 Ekim 1902 (H.5/07/1320)
BOA, MF.MKT. 92/75, 19 Kasım 1886 (H.21/02/1304)
BOA, ML. EEM. 81/5, 10 Nisan 1884 (H.13/06/1301)
BOA, MVL. 372/11, 26 Ağustos 1861 (H.19/02/1278)
BOA, MVL. 943/66, 16 Nisan 1862 (H.16/10/1278)
BOA, MVL. 383/85, 5 Şubat 1862 (H.05/08/1278)
BOA, MVL. 954/36, 4 Eylül 1862 (H.09/03/1279)
BOA, MVL. 483/60, 24 Ekim 1865 (H.03/06/1282)
BOA, ŞD. 287/20, 8 Ekim 1881 (H.14/11/1298)
BOA, ŞD. 2107/6/20, 17 Ekim 1904 (H.07/08/1322)
BOA, ŞD. 2752/34/01, 18 Ocak 1906 (H.22/11/1323)
BOA, TFR.I.İŞ. 5/459, 7 Mart 1905 (H.30/12/1322)
BOA, TFR.I.YN. 8/780, 1 Şubat 1904 (H.14/11/1321)
BOA, Y.PRK.UM. 28/38, 3 Ekim 1893 (H.22/03/1311)
BOA, ZB. 45/73, 13 Haziran 1903 (H.17/03/1321)

2. Telif Eserler

- Akdağ, Mustafa, (1995), Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyancıları”, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Althusser, Louis, (2017), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Arsel, İhan, (1993), Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına, İstanbul.
- Ay, Resul, (2008), *Anadolu’da Derviş ve Toplum*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ayar, Talip, (2005), *Sahhaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi’nin “Üss-i Zafer” Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 257-260.

- Bayındır, Abdullah, (2022), *Osmanlı Piyade Eğitiminde Atış Talimleri*, Paradigma Akademi, s. 44.
- Bayraktar, Hilmi, (2007), "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869–1907)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, s. 405-434.
- Bein, Amit, (2013), *Osmanlı Uleması ve Türkiye Cumhuriyeti*, çev. Bülent Üçpunar, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Demirtaş, Mehmet, (2009), "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, s. 215-238.
- Faroqhi, Suraiya, (2013), *Anadolu'da Bektaşilik*. (Çev. Işıl Karaelmas Erdem), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gündüz, İrfan, (1983), *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. Ankara: Seha Neşriyat.
- Hasluck, F. William, (1928), *Bektaşilik Tedkikleri*. (Mütercim: Ragıp Hulusi), İstanbul: Devlet Matbaası.
- Hodgson, Marshall G.S. (2017). *İslam'ın Serüveni*, çev. Berkay Ersöz, Ankara: Phoenix.
- Işık, Zekeriyâ, (2015), "XIX. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Ekonomik Değişim Süreci ve Tarikatlar" *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 545-574.
- Kütükoğlu, Mübahat, (2000), "İlmühaber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, S.22, s.295-300.
- Mardin, Şerif, (1992), *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim.
- Noyan, Bedri, (1987), *Bektaşilik Alevilik Nedir*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Ocak, A.Yaşar, (1992), "Bektaşilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, s. 378.
- _____ (1991), "XIII.-XV. yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hıristiyan dini etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint Georges) kültürü". *Bellekten*, C. 55, S. 214, s. 661-674.
- Ricaut, Paul, (2012), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* çev. Halil İnalçık-Nihan Özyıldırım, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Saydam, Abdullah, (2019), "Muhacir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ek 2: s. 288-290.
- Soyyer, A. Yılmaz, (2004), "Arşiv Belgeleri Işığında II. Meşrutiyet Döneminde Bektaşilik", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 12, s. 97-109.
- Süreyya, Mehmed, (1996), *Sicil-i Osmani*, 1, (Haz. Nuri Akbayar), İstanbul: TVYY.
- Ulusoy, A. Celalettin, (1986), *Hacı Bektaş-ı Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*. Hacıbektaş: Akademi Yayınları.
- Urhan, V. Cemil, (2021), *Kosova'ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskânı (1864-1865)*, *Bellekten*, C. 85, S. 304, s. 991-1024.
- Yıldırım, Rıza, (2009), "Hacı Bektaş Veli ve İlk Osmanlılar: Âşıkpaşazâde'ye Eleştirel Bir Bakış", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, s. 107-146.